

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Nefis op Sumatra: Buitenkantoren en samenwerking op onbekend terrein

Rijsdam, Joshua

Citation

Rijsdam, J. (2022). *Nefis op Sumatra: Buitenkantoren en samenwerking op onbekend terrein*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master thesis in the Leiden University Student Repository](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3448836>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Nefis op Sumatra

Buitenkantoren en samenwerking op onbekend terrein

Auteur: Joshua Rijdsdam

Studentnummer: S1660446

Datum: 29-juni-2022

Scriptiebegeleider: Dr. T.W. Brocades Zaalberg

Tweede lezer: Dr. A. F. Schrikker

Studiepunten: 20EC

Woorden: 17.556

Inhoudsopgave

Inleiding.....	2.
Inlichtingen uit Nederlands-Indië.....	10.
Casus 1: Padang.....	21.
Casus 2: Palembang.....	29.
Casus 3: Medan.....	37.
Conclusie.....	45.
Bibliografie.....	51.
Lijst van afkortingen.....	55.
Bijlages.....	56.

Afbeelding voorblad: Nationaal Archief, Den Haag, Procureur-Generaal bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.17, inventarisnummer 258, Onbekend, *Geographical index map, Civil Affairs intelligence Section NEFIS, kaart van de Nederlands-Indische archipel* (Melbourne 1944).

Inleiding

Op 23 april 1946 schreef resident F.J. Bruggeman, hoofd van het Binnenlands Bestuur (BB) van Sumatra's Oostkust, een brief aan de procureur-generaal. Hierin schetste hij een beeld van naast en langs elkaar werkende inlichtingendiensten in Medan. “Intussen waren, voor zover kon worden nagegaan, naast de Britse en Nederlandse inlichtingendiensten, de volgende inlichtingendiensten in Medan werkzaam of opgericht, naast en onafhankelijk van deze twee instellingen.”¹ Wat volgde was een opsomming van vijf andere actieve inlichtingendiensten in de stad. Eén daarvan was de *Netherlands Forces Intelligence Services*, waarvan kort voor het schrijven van deze brief twee medewerkers in de stad werkzaam waren zonder dat bekend was met wie deze samenwerkten. Verder benoemde Bruggeman de dienst van Raymond Westerling, werkzaam voor het Britse leger, waarbij hij een uitgebreide inlichtingendienst verzorgde en actief was in de politiek. Westerling was een van de beruchtste oorlogsmisdadigers tijdens het dekolonisatieconflict en werd in het voorjaar van 1946 onderdeel van Nefis. Bovendien schreef Bruggeman over een Amerikaanse inlichtingendienst, waarvan de taak en activiteiten volledig onbekend waren, een inlichtingeneenheid van het militaire commando in Medan en de inlichtingendienst van C. A. M. Brondgeest, welke focuste op politieke verslaggeving.²

Bruggeman beschreef een toestand waarbij in een kleine stad als Medan minstens zeven verschillende inlichtingendiensten over elkaar struikelden. Dit roept vragen op over hoe deze diensten zich vestigden en hoe deze samenwerkten? Van de meeste inlichtingendiensten wist het Nederlands-Indisch bestuur opmerkelijk genoeg niet welke inlichtingen zij in hun ressorten vergaarde. De inlichtingendienst die in Medan het meest opviel was de *Netherlands Forces Intelligence Services (Nefis)*. De Nefis verzorgde als centrale inlichtingendienst de politieke- en strategische inlichtingen in Nederlands-Indië tijdens de Dekolonisatie Oorlog voor het militaire opperbevel, het Nederlands-Indisch bestuur en de politiek in Den Haag. Om dit te realiseren, richtte de Nefis buitenkantoren op. Elk buitenkantoor voorzag in de inlichtingenbehoefte binnen een sector (zie afbeelding voorblad). De Nefis was pas een maand

¹ NL-HaNA, Proc.-Gen. Hooggerechtshof Ned.-Ind., 2.10.17, inv.nr. 202, F.J. Bruggeman, *Bestuur en Nefis* (Medan 23 april 1946) 1.

² Ibidem, 1 – 2.

actief in Medan en moest de chaotische toestand van naast en door elkaar werkende inlichtingendiensten efficiënter laten verlopen en samenwerking coördineren. Daarvoor opereerde de Nefis alleen op Java. Ook elders op Sumatra, in Padang en Palembang kreeg Nefis deze rol en plaatste detachementen om als centrale inlichtingendienst te functioneren.³

In de huidige historiografie is vooralsnog weinig geschreven over de Nefis buitenkantoren op Sumatra en samenwerking tussen de diensten tijdens de dekolonisatieoorlog in Indonesië. “Tot op heden zijn de militaire inlichtingendiensten nauwelijks onderzocht”⁴, schreef historicus Remy Limpach in *De brandende kampongs van Generaal Spoor*. Sinds de openbaringen van oud-soldaat Joop Hueting in 1969 was geweldpleging door Nederlandse soldaten in Indonesië een terugkerend onderwerp in de historiografie. In 1970 publiceerden veteranen Van Doorn en Hendrix hun boek *Ontsporing van geweld*, hetgeen de standaardstudie werd over militair geweld. Vele publicaties volgden, waaronder *Soldaat in Indonesië* en *Last van Oorlog*. Steeds meer werd duidelijk dat op grote schaal Nederlandse soldaten excessief geweld pleegde. Recentelijk zijn de resultaten van het vijfjarig onderzoek *Onafhankelijkheid, dekolonisatie, geweld en oorlog in Indonesië, 1945 – 1950* gepubliceerd. Hierbij zijn historici op zoek gegaan naar de aard, oorzaken en impact van Nederlandse geweld. Uit de publicatie van het onderzoek in *Over de grens* is naar voren gekomen dat er structureel sprake was van extreme geweldpleging aan Nederlandse zijde. Een van de deelonderzoeken binnen dit onderzoek focust op de bijdrage van inlichtingendiensten aan excessieve geweld. Historicus Remy Limpach wijdt hier in een nog later uit te komen publicatie uitgebreid aandacht aan, maar gaat in *Over de grens* hier kort op in. De vele martelingen, massa-arrestaties en gedwongen bekentenissen als gevolg van een te groot bevelsgebied, onderbezetting en tekorten speelde een grote rol. Limpach concentreert zich echter op de militair-tactische inlichtingendiensten geïntegreerd bij de krijgsmacht.⁵

Naast geweldpleging in Nederlands-Indië zijn er een andere debatten binnen de historiografie waarbinnen inlichtingendiensten steeds vaker voorkomen. Het eerst debat betreft de invloed van de directeur Nefis en latere legercommandant Simon Spoor op de inlichtingendienst en zijn relatie tot de koloniale overheid van Gouverneur-Generaal Huib van

³ NL-HaNA, Proc.-Gen. Hooggerechtshof Ned.-Ind., 2.10.17, inv.nr. 202, Bruggeman, *Bestuur en Nefis*, 3.

⁴ Remy Limpach, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Amsterdam 2016) 101.

⁵ Remy Limpach e.a., ‘gegevens kosten levens’. De inlichtingenstrijd om Indonesië, 1945 – 1949’, in Gert Oostindie e.a. ed., *Over de grens, Nederlands extreem geweld in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949* (Amsterdam 2022) 203 – 241.

Mook. In dit debat staat de invloed van Spoor op de Nefis en de reactie van Van Mook hierop centraal. Een van de eerste uitvoerige beschrijvingen vond plaats in het eerdergenoemde *Ontsporing van geweld* van Van Doorn en Hendrix. Hierin legden de Indië-veteranen uit hoe de Nefis langzaam terugkeerde op Java en Sumatra als onderdeel van de *Netherlands Indies Civil Administration* (NICA). Zij beschreven hoe Spoor in conflict kwam met Van Mook over het bepalen van de militair-politieke koers van de inlichtingendienst, nadat de Nederlandse invloed in Indië hersteld was. Spoor beschikte over een inlichtingendienst bijna volledig bestaand uit gevlucht KNIL-personeel. Deze schuwde elke invloed uit civiele zijde.⁶ Boerhout en Lindhout borduurden hierop verder in hun proefschrift *Netherlands Eastern Forces Intelligence Service en het Koninklijk Nederlands Indisch Leger ten tijde van de dekolonisatie van Indonesië*. Zij beschreven hoe de Nefis op Java aankwam en met de al aanwezige inlichtingendiensten moest samenwerken. De inlichtingendiensten op Java werkten in de praktijk naast en langs elkaar heen. Sumatra bleef buiten beschouwing.⁷

Pas in het boek *Generaal Spoor* van militair historicus J.A. de Moor werd deze onderlinge strijd volledig weerlegd. Hierin kwam de carrière van Spoor uitgebreid aan bod. Spoor werd begin 1944 directeur van de Nefis en stond al snel voor het vraagstuk over de toekomst van de Nefis. Deze toekomstvisie zorgde voor een diepgaand conflict tussen Spoor en Van Mook. Waar Van Mook en het Indisch bestuur meenden dat het eind van de oorlog de militaire inlichtingendienst overbodig maakte, was Spoor niet bereid ook maar enigszins van zijn plannen af te wijken. Van Mook achtte een inlichtingendienst nodig die stevig onder civiel bestuur viel. Het falen van de Nefis tijdens de Tweede Wereldoorlog bracht hem tot het idee en de noodzaak van een civiele inlichtingendienst. Daarnaast ontwikkelde beide heren verschillende opvattingen over de naoorlogse dienst. Spoor had hierover eenduidige opvattingen: hij zag een breed pakket aan essentiële taken die hij samenvatte onder *post-war security*. Spoor streefde ernaar de Nefis te reorganiseren tot een centrale Indische contraspionagedienst onder militair gezag.⁸

Een tweede debat in de historiografie betreft de institutionele- en inlichtingengeschiedenissen en inlichtingenstudies. Binnen laatstgenoemde komt de Nefis

⁶ J.A.A. Doorn en J.W. Hendrix, *Ontsporing van geweld: over het Nederlands Indisch/Indonesisch conflict* (Rotterdam 1983) 125, 142 – 143.

⁷ R. Boerhout en S. Lindhout, *N.E.F.I.S. en K.N.I.L. in Indonesië: de Netherlands Eastern Forces Intelligence Service en het Koninklijk Nederlands Indisch Leger ten tijde van de dekolonisatie van Indonesië* (Amsterdam 1982) 65.

⁸ J.A. de Moor, *Generaal Spoor* (Zeist 2011) 149 – 150.

echter niet terug. Dit debat kenmerkt zich vooral door de aandacht op specifieke aspecten van inlichtingendiensten, zoals de organisatiestructuur en onderlinge samenwerking. Zo publiceerde G.C. Zijlmans een uitvoerig werk over het Nederlands-Indische bestuur: *Eindstrijd en ondergang van de Indische bestuursdienst*. Hieruit viel voor het eerst op te maken dat er sprake was van samenwerking tussen het BB en de Nefis. De eerstgenoemde had meerdere bestuurders als hoofd van een buitenkantoor of afdelingshoofd binnen de regionale Nefis-kantoren op Java. Soortgelijke ontwikkelingen vonden ook op Sumatra plaats, maar bleven buiten beschouwing.⁹ Pas in 1987 vond de eerste en enige publicatie plaats over de Nefis: *Acties in de archipel – De intelligence operaties van Nefis III in de Pacific oorlog* van historicus J.J. Nortier. Hij beperkte zich tot de commando-operaties uitgevoerd door de Nefis tijdens de Tweede Wereldoorlog. Verder zijn er geen publicaties over de institutionele geschiedenis van de Nefis. In 1993 kwam de Nefis kort ter sprake in *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten*. In dit vooral encyclopedische werk behandelde F.A.C. Kluiters de ontwikkeling van de organisatiestructuur van Nefis gedurende haar bestaan.

In dit debat staat ook de opkomst en het presteren van de Nefis centraal. Hieruit bleek dat de prestaties van de Nefis tijdens de Tweede Wereldoorlog tegenvielen. Het lukte Nefis niet om inlichtingsofficieren op Java te krijgen en de organisatie was niet bewust van het anti-Nederlandse en nationalistische sentiment onder de Indonesische bevolking.¹⁰ Lou de Jong beschreef in *Het Koninkrijk der Nederlanden en de Tweede Wereldoorlog* uitvoerig de opkomst van Nederlandse inlichtingendiensten na de Japanse inval. Een daarvan was de *Marine en Leger Inlichtingendienst*, welke zich ontwikkelde tot de Nefis. Daarnaast bracht De Jong voor het eerst de situatie op Sumatra onder de aandacht. Sumatra is in de historiografie onderbelicht, vanwege de focus van het wetenschappelijk debat op Java.¹¹ De Jong ging echter niet in op de situatie na de Tweede Wereldoorlog. Dit gebeurde pas toen historicus J.A. de Moor zijn boek *Westerlings oorlog Indonesië 1945 – 1950* publiceerde. Hierin gaf hij een uitvoerige lezing over het buitenkantoor in Medan. Hij omschreef hoe Westerling zelfstandig een inlichtingennetwerk opzette, welke later van groot belang was voor Britse inlichtingendiensten en de Nefis. Westerling kwam samen met Brondgeest in dienst van de

⁹ G.C. Zijlmans, *Eindstrijd en ondergang van de Indische bestuursdienst – het corps Binnenlands Bestuur op Java 1945 - 1950* (Amsterdam 1985) 200.

¹⁰ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 11C* (Amsterdam 1986) 247 – 279.

¹¹ *Ibidem*, 594 – 595.

Nefis en het lukte hun een buitenkantoor op te zetten.¹² De focus lag hierbij echter op Westerling zelf, waardoor samenwerking met andere inlichtingendiensten en de organisatie van het buitenkantoor buiten beschouwing blijven. Recentelijk publiceerde de Britse historicus Richard McMillan het artikel *British military intelligence in Java and Sumatra 1945 – 46* gepubliceerd. Hierin kwamen de Britse militaire inlichtingendiensten ter sprake. Hij trok de conclusie dat Nederlandse inlichtingendiensten verder ontwikkeld waren dan Britse diensten, maar ging niet in op vormen van samenwerking of tegenwerking tussen beiden.¹³

In de historiografie wordt dus weinig gerept over de opkomst van de Nefis in Sumatra. Het is onduidelijk hoe de Nefis haar buitenkantoren opzette op Sumatra en hoe de daar al aanwezige inlichtingendiensten op reageerde. Verder is er nauwelijks bekend hoe op regionaal niveau de verschillende inlichtingendiensten samenwerkten. De thema's samenwerking tijdens de opkomst van de Nefis tussen inlichtingendiensten worden niet besproken. Dit geldt zowel voor Sumatra, als voor Java. Ook voor Java is het onduidelijk hoe Nefis zich in relatie tot Britse- en civiele inlichtingendiensten op het eiland vestigde na de Tweede Wereldoorlog. De onderbelichting van Sumatra in de literatuur maakt dat dit onderzoek juist op Sumatra focust. Dit gebeurt aan de hand van de volgende onderzoeksvraag: In hoeverre was sprake van samenwerking al dan niet frictie tussen de Nefis en reeds gevestigde inlichtingendiensten op Sumatra bij het realiseren van de organisatie, opzet en uitvoerende taken van Nefis buitenkantoren in de periode januari 1946 tot november 1946? Deze hoofdvraag wordt opgesplitst in drie deelvragen. De eerste deelvraag is: Hoe realiseerde de Nefis de organisatie van buitenkantoren op Sumatra? De tweede deelvraag is: hoe reageren al gevestigde inlichtingendiensten op de komst van de Nefis? Beide vragen worden onderzocht aan de hand van drie casussen. Door deze te beantwoorden, kan het onderzoek een derde vraag stellen: Domineren overeenkomsten of verschillen tussen de casussen?

De beantwoording van deze vragen levert een bijdrage aan een aantal wetenschappelijke debatten die worden gevoerd omtrent inlichtingendiensten. Allereerst draagt dit onderzoek bij aan de institutionele geschiedenis van de inlichtingendienst Nefis, welke deze amper behandelt. Dit onderzoek laat zien hoe de buitenkantoren van de inlichtingendienst op Sumatra tot stand kwamen en hoe de interactie met reeds gevestigde

¹² J.A. de Moor, *Westerlings oorlog Indonesië 1945 – 1950* (Amsterdam 1999) 99 – 101.

¹³ Richard McMillan, 'British military intelligence in Java and Sumatra 1945 - 46', *Indonesia and the Malay world* 37-107 (2009) 72.

inlichtingendiensten verliep. Tevens draagt het onderzoek bij aan het debat omtrent de patstelling tussen Van Mook en Spoor. De samenwerking tussen Nefis en NICA-inlichtingendiensten kon in de praktijk door deze patstelling zijn beïnvloed zijn. Daarnaast geeft het onderzoek inzicht in de onderbelichte omstandigheden te Sumatra. Zoals eerder is kenbaar gemaakt, focussen de huidige debatten vooral op Java. Tenslotte sluit dit onderzoek aan bij de inlichtingenstudies, waaraan het tot nu toe geheel ontbreekt. Een van de aansluitende thema's op dit onderzoek hierbinnen is *Interservice Rivalry*. Dit is een proces waarbij concurrentie tussen militaire diensten om prestige, financiering en invloed plaatsvindt. Centraal in dit debat staat de reactie van inlichtingendiensten en militaire onderdelen bij een grootschalig conflict. Het debat focust zich op de Verenigde Staten. Voorbeelden binnen de inlichtingenstudies zijn terug te vinden in *Arguing over Empire* van historicus H. Friedman en *Do external threats unite or divide?* van politicologe Rachel Myrick. In laatstgenoemde wordt geconcludeerd dat externe dreigingen niet inherent leiden tot samenwerking.¹⁴ Voor Nederlandse organisaties vond dergelijk onderzoek niet eerder plaats.

Door de beperkte historiografie zijn de archieven geraadpleegd om te achterhalen hoe de Nefis voet zette op Sumatra en gereageerd werd door gevestigde diensten. Dit onderzoek maakt gebruik van de archieven van de *Netherlands Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië* in het Nationaal Archief in Den Haag. Het archief bevat een grote variatie aan inlichtingenmateriaal en organisatorische documenten. Hierbij gaat het om richtlijnen, uitgezonden orders, protocollen en definiëring van de taken van buitenkantoren. Ook brieven en andere vormen van correspondentie zijn in het archief opgeslagen. Deze correspondentie beslaat niet alleen briefwisseling die plaatsvond binnen de Nefis-organisatie, maar ook daarbuiten. Om te voorkomen dat het onderzoek eenzijdig belicht is, zijn andere archieven geraadpleegd. Hierbij zijn de *British National Archives*, de persoonlijke archieven van Simon Spoor, Huib van Mook en krantenartikelen geraadpleegd. Dit leverde niet het gewenste resultaat op. Wel zijn in het *Archief van de Procureur-Generaal bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië* kopieën gevonden van correspondentie tussen de kantoren van de Nederlands-Indische overheid. Dit archief gaf meer inzicht over de civiele inlichtingendiensten.

¹⁴ In R. Myrick, 'Do external threats unite or divide? Security crisis, rivalries, and polarization in American Foreign Policy', *International Organization* 75-4 (2021) 921 – 958 en H. Friedman, 'Arguing over empire: American interservice and interdepartmental rivalry over Micronesia, 43–47', *Journal of Pacific History* 29-1 (1994) 36 – 48.

Een kanttekening bij het gebruik van inlichtingendiensten archieven is de mogelijke politisering van inlichtingen. De betrouwbaarheid van inlichtingen is een constant vraagstuk. De Amerikaanse nationale veiligheidsdeskundige M. Lowenthal concludeerde in *Intelligence from secrets to policy* dat inlichtingen uitsluitend bestaan ter ondersteuning van beleidsmakers.¹⁵ Beleidsmakers zijn geen passieve ontvangers van inlichtingen, maar beïnvloeden actief alle aspecten van inlichtingenvergaring, waardoor er sprake is van een gekleurd aanbod. De *intelligence cycle* is daarom een circulair proces. De *Intelligence cycle* (zie bijlage 1) is een model dat verwijst naar de fases van inlichtingenwerk vanaf het moment dat beleidsmakers een behoefte waarnemen tot de levering van een analytisch inlichtingenproduct.¹⁶ Er is veelvuldig overleg tussen de ontvangende partij en de dienst die aan de behoefte voorziet. Deels bestaan inlichtingendiensten om aan het beleidsproces ondersteuning te bieden en beleidsmakers voortdurend van informatie te voorzien. Ook politicoloog Uri Bar-Joseph benadrukte dit. Hij omschreef de politisering van inlichtingen van bovenaf als de manipulatie van inlichtingen om beleidsvoorkeuren tot uitdrukking te brengen. Concreet gaat het hier om elke externe inmenging in de elementen van het inlichtingenwerk die objectief, autonoom en vrij van politieke beïnvloeding moeten zijn. Volgens Bar-Joseph vindt deze politisering plaatst in alle facetten van het verzamelen van inlichtingen.¹⁷

Voor dit onderzoek is de politisering van inlichtingen geen belemmering, aangezien de bestudering van inlichtingenrapporten niet een hoofddoel is. De omvang van dit masteronderzoek heeft aan deze keuze bijgedragen. Daarnaast kunnen Inlichtingen op drie manieren behandeld worden, namelijk als inlichtingenproces, informatiebron en als organisatie/instituut.¹⁸ Dit onderzoek legt de focus op inlichtingen als organisatie. De ontwikkeling van de organisatie, beleidsvorming en samenwerking staan hierbij centraal. Wel blijft politisering van het bronmateriaal een belangrijk aandachtspunt. Bij het gebruik van de archieven staat de communicatie en interactie tussen het hoofdkantoor van de Nefis in Batavia, buitenkantoren op Sumatra en de reeds gevestigde Britse en Nederlandse inlichtingendiensten centraal. Deze communicatie tussen beleidsmakers en ontvangers kan door de bewerkelijke positie van de Nefis op Sumatra in 1946 vooringenomen zijn. Een laatste

¹⁵ M. Lowenthal, *Intelligence from secrets to policy* (Washington 2011) 2.

¹⁶ Ibidem, 55 - 59.

¹⁷ In U. Bar-Joseph, 'The Politicization of Intelligence: A Comparative Study', *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 26 (2013) 348 en Lowenthal, *From secrets to policy*, 2.

¹⁸ Sherman Kent, *Strategic Intelligence for American World Policy* (Princeton 1966) ix.

kanttekening die gemaakt wordt, is dat dit onderzoek bij het benoemen van plaats- en regionamen de toen geldende namen gebruikt. Wat nu Jakarta is, heet Batavia en de huidige Republiek Indonesië is Nederlands-Indië.

Zoals vermeld, focust dit onderzoek op drie casussen, te weten de buitenkantoren Padang, Palembang en Medan op Sumatra. Deze kantoren zijn vanuit een aantal overwegingen gekozen. Allereerst vanwege het feit dat de drie kantoren de enige buitenkantoren van de Nefis op Sumatra waren in 1946 en hun operationele gebied het gehele eiland bestreek: Medan de oostkust en het noorden, Padang de westkust en centraal-Sumatra en Palembang het zuiden (zie bijlage 2 voor een kaart van Sumatra). Deze kantoren waren strategisch gelokaliseerd in door de Britten opgerichte *key zones*. Verder hadden de drie buitenkantoren ook de operationele status van ‘buitenkantoor’ en niet ‘buitenpost’. Buitenposten waren ondergeschikt aan een kantoor en waren in hun bezetting en bevoegdheden kleiner. Wat betreft de tijdsplan voor het onderzoek is gekozen te starten in januari 1946. In deze periode ontstonden de discussies waaruit de oprichting van de Nefis op Sumatra voortkwam. De Nefis kwam aan op Sumatra en ontwikkelde zich tot de centrale inlichtingendienst op het eiland. November 1946 is als einddatum gekozen voor het onderzoek, aangezien de Britten toen de archipel verlieten en de buitenkantoren op Sumatra volledig operationeel waren.

Het onderzoek zelf is verdeeld in twee delen. Het eerste deel beschrijft op basis van secundaire literatuur de situatie op Sumatra tot november 1946. In het tweede deel wordt aan de hand van archiefonderzoek de ontstaansgeschiedenis van de drie kantoren op Sumatra geanalyseerd. Bovendien wordt onderzocht hoe de bestaande inlichtingendiensten op de komst van de Nefis reageerden. De casussen zijn aan de hand van de twee deelvragen uitgewerkt. Het eerste deel beschrijft de organisatorische problematiek van de Nefis en het tweede gedeelte de reactie van aanwezige inlichtingendiensten. Belangrijk is dat de Nefis in elke casus op andere vormen van weerstand stuitte en dat daarmee de casussen verschillend van elkaar zijn. Op deze manier wordt de onderzoeksvraag drie keer getoetst in andere omstandigheden. In de conclusie volgt een vergelijking van de drie casussen, waarbij aangetoond wordt dat ondanks de aanvankelijke steun en samenwerking op bestuurlijk niveau de komst van de Nefis consistent met huivering en weerstand werd ontvangen door al actieve inlichtingendiensten.

Inlichtingen uit Nederlands-Indië

Op 11 januari 1942 viel Japan Nederlands-Indië aan. Ruim drie jaar lang bezette Japanse troepen de archipel. De nieuwe bezetter indoctrineerde een antikoloniale en anti-Nederlandse houding op Java onder de bevolking. Dit maakte een terugkeer van Nederland na de Tweede Wereldoorlog naar het vooroorlogse regime niet langer mogelijk. Een nieuwe dynamische jonge en strijdvaardige groep betrad het toneel van de Indonesische maatschappij. De *pemoeda's* vormden de speerpunt van de *Bersiap* (wees paraat) periode en de latere onafhankelijkheidsstrijd.¹⁹ De verdeling van Nederlands-Indië onder verschillende oorlogstonelen maakte een snelle terugkeer van het Nederlandse gezag eveneens onmogelijk. Vanwege de ligging van Sumatra nabij de veroverde Britse kolonie Singapore resideerde deze onder het Britse *South East Asian Command* (SEAC) geleid door opperbevelhebber Louis Mountbatten. Java viel onder het Amerikaanse *South West Pacific Area* (SWPA) van MacArthur. Met het verlies van Nederlands-Indië hield de informatievoorziening uit de archipel voor beide legergroepen op. Nederlandse inlichtingendiensten moesten deze inlichtingen verzorgen. Dit hoofdstuk geeft inzicht in de activiteiten van Nederlandse inlichtingendiensten tijdens de Tweede Wereldoorlog op Java en Sumatra. Daarnaast laat dit hoofdstuk zien onder welke omstandigheden Nefis op Sumatra vanaf april 1946 handhaafde.

Inlichtingenvergaring op Sumatra

Voor het uitbreken van de oorlog in Nederlands-Indië startte de Nederlands-Indische overheid al met het gebruik van inlichtingendiensten. In 1914 richtte de koloniale overheid de eerste Politieke Inlichtingendienst (PID) op. De PID had een monitorende rol, hetgeen betekende dat deze zich bezighield met het natrekken van eenieder die Nederlands-Indië in en uit wilde. De PID had dan ook geen politionele of justitionele rechten en mocht niet actief op zoek naar politiek gevaarlijke individuen. Na de Eerste Wereldoorlog hief de Nederlandse regering de PID op, maar toen in 1920 krachtige volksbewegingen opkwamen, riep de Indische overheid de PID weer in het leven. Nu werd er een centrale researchedienst aan de organisatie toegevoegd. In samenwerking met lokale politieautoriteiten en researchediensten in geheel

¹⁹ In Limpach, *Brandende kampongs*, 50 en T.H. Bussemaker, *Bersiap! Opstand in het paradijs: De Bersiap-Periode op Java en Sumatra* (Zutphen 2005) 289.

Nederlands-Indië trof de overheid maatregelen voorgeschreven door de PID.²⁰ Ook monitorde en categoriseerde de PID binnenkomende en uitgaande berichten uit en naar Nederlands-Indië. De PID viel in zijn geheel onder de procureur-generaal, welke periodieke rapporten van de inlichtingen opstelde. Pas in augustus 1934 ontstond op initiatief van de toenmalige Minister van Marine J. Th. Furstner een militaire inlichtingen afdeling onder bevel van de Commandant der Zeemacht in Nederlands-Indië. Deze 'Bureau 1 Inlichtingendienst', beter bekend als de Marine-Inlichtingendienst, had als taak het vergaren van informatie over vreemde zeemachten. De meest toegepaste methode hiervoor was het decoderen van onderschepte radioberichten door de radioluisterdienst.²¹ Na het verlies van Nederlands-Indië in maart 1942 vertrok de organisatie naar Colombo te Ceylon. Hier kwam het personeel van de dienst onder de Britse *Special Operations Executive* (SOE) te vallen, vanwaar zij de focus zou leggen op het verzamelen van inlichtingen over Sumatra, Birma, Siam en Malakka.²²

Na de vlucht van Nederlandse autoriteiten naar Ceylon en Australië hield de informatievoorziening vanuit de archipel op. Om toekomstige operaties binnen Sumatra uit te voeren, richtte het Britse militaire commando inlichtingenorganisaties op. Een van deze inlichtingengroepen bestond uit de overblijfselen van het uit Nederlands-Indië gevluchte derde detachement van de Prinses Irene-brigade. Deze werd op 1 augustus 1942 opgeheven door de Bevelhebber der Strijdkrachten in het Oosten en met ingang van dezelfde datum omgevormd tot het Korps Insulinde onder het commando van de KNIL-majoor F. Mollinger. Deze inlichtingendienst opereerde vanuit Colombo en bestond aanvankelijk uit veertig man met als taak speciale operaties in bezet Indië uit te voeren. Gedurende de hele oorlog voerde het korps Insulinde intelligence- en commando-operaties uit op Sumatra. De agenten werden in eerste instantie per boot afgezet met de daarbij benodigde zendapparatuur, maar kwamen later ook per vliegtuig aan op Sumatra. Vanaf daar deden de commando's, afhankelijk van de nationaliteiten aanwezig in de groepen, pogingen om informatie via de lokale bevolking te verzamelen.²³

Het Korps Insulinde was onderdeel van een veel grotere Nederlandse dienst actief op Sumatra, namelijk het *Anglo-Dutch Country Section* (ADCS). Deze organisatie vormde een

²⁰ F.A.C. Kluiters, *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten* ('s-Gravenhage 1993) 286.

²¹ In Jong, *Koninkrijk der Nederlanden 11C*, 208 – 209 en Kluiters, *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, 53.

²² Kluiters, *Inlichtingen- en veiligheidsdiensten*, 54.

²³ In J. de Man, *Opdracht Sumatra – Het Korps Insulinde 1942-1946* (Houten 1987) 27, Bussemaker, *Opstand in het paradijs*, 290 en Jong, *Koninkrijk der Nederlanden 11C*, 212.

samenwerkingsverband tussen Nederlandse en Britse autoriteiten op Ceylon. Het ADCS resideerde onder de Britse geheime dienst SOE. Het doel van de inlichtingeneenheid was het uitvoeren van commando-operaties in bezet Nederlands-Indië, zoals bij het Korps Insulinde. Het ADCS vermeed in tegenstelling tot het Korps Insulinde elke vorm van contact met de vijand. Het ADCS maakte gebruik van zogenoemde verkenningspatrouilles, waarbij kleine groepen commando's werden ingezet voor het vergaren van inlichtingen. Het ADCS werkte samen met Korps Insulinde, omdat geallieerde voorzieningen voor het droppen en afzetten van groepen commando's ontoereikend waren.²⁴ Vanuit de schaarste in middelen, personeel en transportmogelijkheden werkten inlichtingendiensten genoodzaakt samen. Ondanks vele pogingen van zowel het Korps Insulinde en het ADCS bleven grote successen uit. Groepen commando's verdwenen vanaf het moment dat ze aan land waren, commando's werden erop uitgestuurd zonder zender en batterijen van zenders waren leeg nog voordat de commando-operaties aan land waren, waardoor inlichtingen niet werden verstuurd. Daarnaast mislukte het de commando's veelal aan land te komen door ondeugdelijk gekozen landingsplaatsen, foutief berekende zee getijden en wijziging van de orders van de schepen en onderzeeërs die de commando's af moesten zetten. De Man concludeerde dat het Korps Insulinde in alle aspecten niet haar beoogde doelen behaalde.²⁵

Met het vallen van de eerste atoombommen op Hiroshima en Nagasaki was de Japanse capitulatie op 2 september 1945 een feit. Tijdens de capitulatie waren er meerdere commandogroepen van het ADCS en Korps Insulinde op Sumatra (en Java) aanwezig, waaronder een groep van de eerdergenoemde Brongdeest, het latere hoofd van Nefis buitenkantoor te Medan. Met de bevolking werden de eerste contacten gelegd, hetgeen nu mogelijk was zonder angst voor ontmaskering. De inlichtingen seinden de commando's naar Colombo door. Alle commandogroepen kregen opdracht zich in het openbaar te vertonen en het lokaliseren van krijgsgevangenen en burgergeïnterneerden op zich te nemen in het kader van *Recovery Allied Prisoners of War and Internees* (RAPWI). Het uitreiken van hulpgoederen, het treffen van de eerste medische voorzieningen en het transport naar punten van waaruit mogelijke repatriëring volgde was de volgende prioriteit. De RAPWI-teams brachten alle kampen op Sumatra en de toestanden daarbinnen snel in kaart en zorgde voor de eerst vereiste benodigdheden. Uiteindelijk hief het geallieerde commando de RAPWI-teams op in

²⁴ Jong, *Koninkrijk der Nederlanden 11C*, 213, 236.

²⁵ In Man, *Opdracht Sumatra*, 100 – 102, 168.

maart 1946. De NICA nam de bescherming en verzorging van de voormalige geïnterneerden over. Het Korps Insulinde en ADCS raakten overbodig en in maart 1946 besloten de Britten tot opheffing van beide diensten. Zij die niet voor repatriëring kozen, sloten zich aan bij andere diensten om hun inlichtingenwerk voort te zetten.²⁶

Ontstaan van de Nefis

Waar op Sumatra het ACDS en Korps Insulinde actief waren, kwam in Australië een nieuwe inlichtingendienst op voor de inlichtingenvoorziening op Java. Na de vlucht naar Melbourne kwam het bevel vanuit generaal MacArthur voor de oprichting van een Nederlandse militaire inlichtingendienst die alle berichten verkregen over en uit Indië verzamelde, analyseerde en distribueerde. Om in deze informatiebehoefte te voorzien, richtte de Nederlandse autoriteiten de Marine- en leger Inlichtingendienst op. Deze dienst bestond uit een inlichtingen- en veiligheidsafdeling, welke alle uit Nederlands-Indië overgekomen mensen screende en informatie verzamelde. De afdeling Intelligence viel onder de verantwoording van kapitein Simon Spoor en de afdeling Security onder J. Douw van der Krap. Directeur van de inlichtingendienst werd G.B. Salm. Hij kreeg de nodige hulp van de Australiërs en Amerikanen in de vorm van kantoorruimte, materiaal en personeel dat benodigd was voor de werkzaamheden. Het personeel bestond voornamelijk uit officieren van de Koninklijke Marine en van het KNIL, maar ook uit enkele Britse en Australische officieren en burgers. In maart 1942 hernoemde Salm de organisatie naar de *Netherlands East Indies Forces Intelligence Services*. De afdeling van Spoor werd hernoemd tot Nefis I en de securityafdeling Nefis II. Vooralsnog voerde de Nefis geen operationele acties in bezet-Indië uit, maar hield deze zich bezig met het screenen van al het naar Australië gevluchte Nederlandse personeel en het verzamelen van berichten uit en over bezet Indië.²⁷

Spoor had tijdens de opzet van de Nefis met zijn afdeling Nefis I veel successen geboekt, beargumenteerde De Moor. Nefis I vervaardigde naar ieders overtuiging voor de geallieerden nuttig materiaal. Desondanks vond er een reorganisatie plaats als gevolg van een aantal factoren. Zo liep veel informatie langs elkaar heen en werkten de afdelingen tegen elkaar in. Verder waren de verantwoordelijkheden vaag afgebakend en werd de gelimiteerde

²⁶ In Limpach, *Brandende kampongs*, 64, Man, *Opdracht Sumatra*, 133 en Jong, *Koninkrijk der Nederlanden 11C*, 528 – 529.

²⁷ In Jong, *Koninkrijk der Nederlanden 11C*, 52 en Moor, *Generaal Spoor*, 120 – 121.

aanwezige mankracht ondoelmatig gebruikt. Nefis I bleef desondanks gestaag groeien en breidde zijn takenpakket steeds uit. Spoor voerde dagelijks besprekingen met Nederlandse en geallieerde officieren, ontving officials die een beroep deden op Nefis I, handelde correspondentie af, las inkomende inlichtingenrapporten en behandelde de politieke, militair-juridische en economische zaken die zich aandienen. Onder Spoor groeide Nefis I uit tot de vraagbaak voor alles wat Indië betrof.²⁸

De invloed van Spoor groeide dermate dat dit tot een conflict leidde tussen hemzelf en directeur Salm. Toen de Amerikaanse generaal C.A. Willoughby een *Allied Geographical Section* (AGS) wilde oprichten, begon de confrontatie tussen beide. Voor de oprichting van de AGS wilde Willoughby Nefis-personeel gebruiken. Salm trachtte inlichtingen over Nederlands-Indië geheel in Nederlandse handen te houden. Spoor werkte daarentegen mee door een minimaal aantal personeelsleden af te staan. Naast dit conflict was er onvrede vanuit het geallieerde militaire bevel naar directeur Salm, vanwege het dramatische verloop van operaties uitgevoerd door de in augustus 1943 opgerichte afdeling Nefis III speciale operaties. Deze afdeling onder leiding van L. Brouwer had als doel het uitvoeren van commando-operaties in bezet gebied. De inzet van Nefis III verliep niet goed. Alle zestien uitgestuurde commando-operaties tot 1944 waren mislukt. De Japanners lokaliseerde en executeerde vrijwel alle commando's onmiddellijk na de landing. Zij werden hierin gesteund door de inmiddels anti-Nederlandse Indonesische bevolking.²⁹

Spoor uitte felle kritiek op het functioneren van Nefis III. In *Generaal Spoor* omschreef De Moor een geheime operatie op Java als het tekenen van een doodvonnis. De Jong ging hierin verder dan De Moor. De Jong beargumenteerde dat de gehele Nefis gedurende de oorlog op Java niets wist te bereiken. Op de dag dat Soekarno en Hatta de Republiek uitriepen, was er geen enkele geheim agent van de Nefis aanwezig op Java. Dit maakte Java praktisch ontoegankelijk voor Nefis-commando's. Er was slechts één rapport bekend bij Nefis waaruit de vijandig inheemse houding naar de Nederlanders bleek. Ondanks de Indonesische afkeer van de Japanse bezetter had de Indonesische bevolking niet de behoefte de geallieerde zaak te steunen. Nefis-groepen kregen geen ondersteuning, werden verraden door de Indonesische bevolking of zelfs gevangengenomen en uitgeleverd aan Japanse autoriteiten.³⁰

²⁸ In Jong, *Koninkrijk der Nederlanden 11C*, 252 en Nortier, *Acties in de Archipel - De intelligence operaties van NEFIS III in de Pacific oorlog* (Franeker 1985) 55 – 56.

²⁹ In Nortier, *Acties in de Archipel*, 55 en Moor, *Generaal Spoor*, 130 – 132.

³⁰ In Moor, *Generaal Spoor*, 132 – 136 en Jong, *Koninkrijk der Nederlanden 11C*, 274 - 278.

Uiteindelijk trad Spoor per 15 januari 1944 aan als nieuwe directeur van de inlichtingendienst. Spoor reorganiseerde de dienst en nam de leiding over het gehele inlichtingenapparaat. Het was in deze periode dat Spoor tegen een aantal problemen aanliep. Ten eerste de beeldvorming en interne problemen rondom de Nefis. De Nefis werd in Australië vergeleken met de Kempeitai of Gestapo, welke inlichtingendiensten waren met uitvoerende rechten. De Nefis had die vanuit de grondbeginselen niet. Dit taste het imago van zijn organisatie aan. Dit maakte het voor geallieerde instanties onduidelijk wat de Nefis-organisatie precies deed. Ten tweede was de Nefis als dienst werkzaam voor twee werkgevers. Dit zorgde voor conflicterende belangen en interesses. De Nefis was in eerste plaats een inlichtingendienst voor de Nederlands-Indische krijgsmacht zijn en wilde de daarbij benodigde inlichtingen vergaren over bezet-Indië om een snelle verovering van de archipel mogelijk te maken. De geallieerde opdrachtgever had hier geen baat bij en was niet van plan om Nederlands-Indië op korte termijn te bevrijden. Pogingen om een mogelijke geallieerde invasie in bezet Nederlands-Indië te bewerkstelligen waren tevergeefs. Ten derde ontstonden er problemen door de personele bezetting en onervarenheid. Er heerste een gebrek aan talent en ervaring voor inlichtingenwerk bij de Nederlandse KNIL-militairen. Zij begrepen de aard en het doel van geheime werkzaamheden niet, waren niet security-minded en koesterden diepe afkeer tegen restricties en controle.³¹

In deze periode vertoonde het eerdergenoemde conflict tussen Spoor en Van Mook zich weer. Het conflict startte met Van Mook die de rekrutering van personeel uit het Midden-Oosten dwars probeerde te zitten door het nieuwe personeel aan een nieuwe civiele inlichtingendienst toe te voegen. De Nefis stuurde onder druk van Van Mook meerdere commandogroepen naar Java met als doel het herstel van het bestuur in de kernregio voor te bereiden. Zes agenten stierven hierbij en de resultaten bleven mager. De tegenvallende resultaten van Nefis frustreerde het Van Mook dermate dat het gebrek aan informatie hem een poging deed ondernemen een eigen inlichtingendienst op te richten. Deze moest de Nefis na het eind van de Tweede Wereldoorlog vervangen en onder het civiele bestuur opereren. Spoor wist dit uiteindelijk te voorkomen. Onder hem groeide de Nefis uit tot de grootste en meest zelfstandige Nederlandse organisatie op Australisch grondgebied. De organisatie besloeg meer dan driehonderdvijftig personeelsleden en had eigen trainingskampen. Spoor

³¹ Jong, *Koninkrijk der Nederlanden 11C*, 137.

had over de taak van de naoorlogse Nefis in Indië eenduidige opvattingen. Hij zag een breed takenpakket aan essentiële taken weggelegd na het eind van de Tweede Wereldoorlog.³² Hij streefde ernaar de Nefis te reorganiseren tot een centrale overkoepelende Indische Counter-Intelligence Service. Counter-intelligence en nationale veiligheid werden de hoofdtaken na het eind van de oorlog. Het hoofdkwartier moest dicht op het bestuurscentrum in Batavia zitten. In de belangrijkste steden zou de Nefis-kantoren oprichten om overheids personeel en individuele burgers door te lichten. Nefis zag communisten als de nieuwe vijand. Over nationalistische groeperingen in Nederlands-Indië sprak Spoor nog niet.

Op 16 oktober 1945 verhuisde de gehele organisatie vanuit Colombo naar Batavia, waarna deze zich richtte op de informatievoorziening voor de Nederlandse overheid en strijdkrachten over de nieuwe Republikeinse vijand. Nefis was op dat moment niet zo groot als in 1944, omdat veel Nefis-personeelsleden waren overgestapt naar de NICA. De Nefis onderging nogmaals een reorganisatie tot de structuur zoals te zien is in bijlage 3. Buitenkantoren werden opgezet op Java om het operationele inlichtingenwerk uit te voeren. Ook op het voor de Nefis onbekende Sumatra vond dit plaats.³³ De basis hiervoor lag in Melbourne door een volgens Spoor goed functionerende Nefis. *Cold intelligence*, zoals kaarten en fotografisch materiaal waren altijd aanwezig en overtroffen de verwachtingen van geallieerden. *Hot intelligence* commando operaties in bezet-Indië waren echter minder effectief. Ondanks uitvoerige training en voorbereiding bleven de resultaten gering. Beperkte beschikbaarheid van transportmiddelen en goede contacten in bezet Nederlands-Indië stonden pogingen om actuele informatie te vergaren in de weg. Verder had niemand bij de Nefis een idee van de anti-Nederlandse houding onder de Indonesische bevolking. Een groot kritiekpunt op de Nefis onder Spoor was ondanks de vele vergaarde inlichtingen het ontbreken van een interpretatie omtrent de groei van het nationalisme.³⁴

De Britse bezetting van Indië

Met de overgave van de Japanse bezetter ontstond er een machtsvacuüm in voormalig Nederlands-Indië, waar de *Pemoeda's* van profiteerde. Op 17 augustus 1945 riepen Indonesische nationalisten geleid door Soekarno en Hatta de onafhankelijkheid van de Republiek Indonesië uit en proclameerde een nieuwe overheid te vestigen. Vanwege gebrek

³² In Jong, *Koninkrijk der Nederlanden 11C*, 247 – 248, 284 en Moor, *Generaal Spoor*, 149.

³³ In Nortier, *Acties in de Archipel*, 318 en Moor, *Generaal Spoor*, 150, 160 – 161.

³⁴ Moor, *Generaal Spoor*, 162.

aan geallieerde soldaten kon dit niet voorkomen worden. Britse opperbevelhebber Mountbatten stond voor de onmogelijke opgave Nederlands-Indië te bezetten en de Japanse militairen over de gehele archipel te ontwapenen en te repatriëren. Weken voor het einde van de oorlog had Amerika de Javaanse sector overgedragen aan het Britse SEAC. Hierdoor was er weinig wat Mountbatten kon doen met beperkte middelen om zowel Java als Sumatra na de Japanse capitulatie te bezetten. Hij had geen inlichtingen over Java, noch de militairen, het materieel en de prioriteit om Nederlands-Indië snel te bezetten. De aan hem toevertrouwde taken waren de rehabilitatie en repatriëring van geallieerde krijgsgevangenen en geïnterneerden, ontwapening en repatriëring van Japanse militairen en de handhaving van de gevestigde orde. Toen de Britten op 28 september 1945 in Java aankwamen, verklaarde generaal Christison dat de Britten slechts acht *key zones* zouden bezetten. De orde daarbuiten waarborgden de Republikeinse en Japanse soldaten. Hiermee erkende hij het Republikeinse gezag en haalde de woede en het wantrouwen op zich van Nederlandse autoriteiten. Het uiteindelijke doel bleef een overdracht van Nederlands-Indië aan de koloniale overheid.³⁵ Met bommenwerpers dropte de geallieerden flyers boven de steden en kampen in de archipel met daarin de bevelen voor zowel de Japanse soldaten als geïnterneerden. Zij moesten de orde handhaven en voorkomen dat de situatie in de archipel escaleerde. De Japanse legerleiding had de verantwoordelijkheid voor alle geïnterneerden.³⁶

In de eerste weken na het uitroepen van de Republiek was er geen sprake van grootschalige geweldvoering tegen (Indische-)Nederlanders en Ambonezen. In deze periode was nog niet helder welke houding Britse- en Nederlandse autoriteiten in zouden nemen over de jonge Republiek. Met de aankomst van Britse en Nederlandse troepen op Java vanaf september 1945 bleek deze houding steeds duidelijker. De komst van de Britse troepen bracht ook de NICA met zich mee. De NICA nam het bestuur op zich, totdat deze door Britse autoriteiten aan het BB kon worden overgedragen. Veel Indonesiërs zagen dit als een poging tot herstel van het koloniale gezag. De stemming sloeg om en er ontstonden ongeregelde heden tussen de Britse troepen en Indonesische nationalist. Een periode genaamd de *Bersiap* begon. In deze periode maakten criminele groepen en nationalist van verschillende

³⁵ In Richard McMillan, *The British occupation of Indonesia 1945 – 1946: Britain, The Netherlands and the Indonesian Revolution* (London 2005) 2, D. Munro, *The first eight months of the British occupation of Indonesia September 1945 – May 1946* (Massachusetts 1952) 3 en Moor, *Generaal Spoor*, 167.

³⁶ Bussemaker, *Opstand in het paradijs*, 50.

herkomst onder het vaandel van de onafhankelijkheid jacht op vermeende pro-Nederlandse groepen, welke met veel geweld werden omgebracht. De cijfers van het aantal slachtoffers tijdens de *Bersiap* lopen uiteen. De meest recentelijke schatting in *Over de grens* komt op zesduizend dodelijke slachtoffers aan Nederlandse kant.³⁷

Op Sumatra nam de *Bersiap* een geheel ander verloop. In tegenstelling tot Java internerde Japanse strijdkrachten alle Nederlandse en Indo-Europese inwoners in drie grote interneringskampen. Daarnaast voerden de Japanners op Sumatra geen indoctrinatiepogingen uit en waren er onder de bevolking geen militante organisaties opgericht. Bovendien besloot de opperbevelhebber van de Japanse strijdkrachten op Sumatra na de Japanse capitulatie niet over te gaan op zelfinternering van zijn troepen, zoals Japanse bezettingstroepen op Java hadden gedaan. Hij volgde het bevel van Generaal MacArthur om de verantwoordelijkheid voor bewaren van de orde en rust op zich te nemen. Geweldpleging van nationalistes op Sumatra focuste zich daardoor aanvankelijk op de aanwezige Japanse soldaten en Indonesische bestuurselite.³⁸

De herbezetting van Sumatra startte op 12 oktober 1945 met de landing van het *6th South Wales Borderers* van de 26^e Brits-Indische infanteriedivisie nabij Medan. Zij namen het gezag in de stad over van Westerling en Brondgeest. In de twee maanden na het eind van de oorlog waren de twee commando's in Medan actief. Geheel op eigen initiatief trachtte zij een politiemacht op te stellen van Ambonezen, Menadonezen en Indo-Europeanen ten einde het Nederlandse gezag te herstellen. De door hun opgerichte *Amfor*-politie-eenheid was hier een voorbeeld van. Na de komst van de Britten bleven delen van de stad door beperkte middelen in handen van de Republikeinen. De Britse prioriteit lag bij het verzorgen en repatriëren van geallieerde krijgsgevangenen en geïnterneerden.³⁹ Op 26 oktober vond een verdere Britse versterking plaats en wisten de Britten de *key zone* Medan uit te breiden tot buiten de stadsgrenzen.

Aan de westkust van Sumatra lag de stad Padang. De situatie was aanvankelijk rustig in de stad. De vooroorlogse Nederlandse resident A. I. Spits arriveerde op 30 augustus en kon zonder problemen diverse stadskantoren en wijken bezoeken om pogingen te ondernemen

³⁷ Esther Captain en Onno Sinke, 'Haat tegen vreemde elementen en hun medeplichtigen' Extreem geweld in de eerste fase van de Indonesische revolutie (17 augustus 1945 – 31 maart 1946), in Oostindie, *Over de grens*, 166.

³⁸ In L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 12B* (Den Haag 1989) 747 en Bussemaker, *Opstand in het paradijs*, 287 - 290.

³⁹ In McMillan, *British occupation of Indonesia*, 9 en Bussemaker, *Opstand in het paradijs*, 293 – 294.

het Nederlands gezag te herstellen. Op 1 september richtten de Indonesische bestuurders echter de militante beweging KNI op en in de loop van diezelfde maand leidde dit ertoe dat de Nederlandse resident meer en meer geïsoleerd raakte. Pas op 10 oktober arriveren twee Britse bataljons van het *1st Lincolnshire* en de *1/18 Royal Garhwal Rifles*. De stad was toen al geheel in handen van de Republikeinen. Padang was vanwege het nabijgelegen Fort de Kock belangrijk, omdat hier het Japanse opperbevel verbleef. De Britse autoriteiten werkte nauw samen met de Japanners om de orde op het eiland te bewaren.⁴⁰ In het zuiden van Sumatra in de stad Palembang kwamen op 12 oktober 1945 de eerste Britse eenheden aan. Net als in Padang verslechterde ook in Palembang geleidelijk de situatie.⁴¹

Na aanvankelijk geweld tegen de lokale Indonesische elite tijdens de Britse komst op Sumatra nam geweld rondom Medan, Padang en Palembang in de loop van 1946 toe. De *pemoeda's* vielen ditmaal vooral Britse soldaten aan die vervolgens strafexpedities ondernamen in Medan, Padang en Palembang. In Padang vermoorde nationalistische Britse majoor Anderson samen met een verpleegster, tijdens een gezamenlijke nachtelijke zwempartij en in Palembang en Medan lokten zij Britse militairen in hinderlagen. De voorvallen beantwoordden de Britten met strafexpedities en strenge tegenmaatregelen. Veel van het geweld was een reactie op de komst van NICA-detachementen op Sumatra, vanaf januari 1946 hernoemd onder de meer neutrale naam *Allied Military Administration Civil Affairs Branch* (AMACAB). Deze hulporganen van de Nederlandse overheid brachten naast binnenlandse bestuurders ook inlichtingenofficieren van de Nefis met zich mee. De AMACAB nam de taken van de RAPWI en het Rode Kruis over, waardoor overheidstaken steeds meer gecentraliseerd waren. Ondanks de naamsverandering bleef de AMACAB Republikeinse bemoeienis terugdringen, mede door aanhoudende Britse druk op het spoedig uit Indonesië halen van hun troepen.⁴²

Uiteindelijk waren er op het hoogtepunt 15.000 Brits-Indische soldaten op Sumatra aanwezig verdeeld over Padang, Palembang en Medan. Pas na de ondertekening van de wapenstilstand tussen Britse troepen en Republikeinse regering op 6 november 1946 ontspande de verhouding tussen beide partijen. Tot kort daarvoor waren nergens op Sumatra Nederlandse-militairen te bekennen. In oktober 1946 kwamen de eerste oorlogsvrijwilligers

⁴⁰ Bussemaker, *Opstand in het paradijs*, 75.

⁴¹ In Limpach, *Brandende Kampongs*, 232 – 235 en Bussemaker, *Opstand in het paradijs*, 296.

⁴² In Jong, *Koninkrijk der Nederlanden 12B*, 741, Zijlmans, *Eindstrijd en ondergang*, 36 – 38 en Boerhout en Lindhout, *N.E.F.I.S. en K.N.I.L.*, 74.

en KNIL-bataljons aan op het eiland. De buitengewesten (Oost-Indië, Borneo en Celebes) waren sinds juni 1946 volledig onder Nederlands controle. Tot dan hadden de Britten een mogelijke komst van Nederlandse soldaten zoveel mogelijk getracht af te houden. In augustus 1946 kondigden de Britten echter aan de *key zones* aan de Nederlanders over te dragen, waarna de eerste Nederlandse troepen een maand later arriveerden.⁴³ Op 30 november eindigde de gedeeltelijke Britse bezetting van Sumatra. Twee weken voordat de Britse bezetting eindigde, tekende Nederlandse autoriteiten het verdrag van Linggadjati. Hierin erkent Nederland de-facto het Republikeinse gezag op Java, Sumatra en Madoera. De Republikeinse gebieden werden verenigd met Borneo en De Grote Oost in een Verenigde Staten van Indonesië, hetgeen onderdeel werd van het Koninkrijk der Nederlanden. Het verdrag hield maar kort stand, want in juli 1947 vond onder de naam 'Operatie Product' de Eerste Politie actie plaats.⁴⁴

Kortom, de situatie in Padang, Palembang en Medan verslechterd geleidelijk. De plotselinge verschuiving van de Amerikaanse focus op het Japanse vasteland verraste de Britse autoriteiten. Zij konden niet de gehele archipel direct bezetten en de nationalistische bewegingen onderdrukken. Ondanks de aanwezigheid van RAPWI-personeel bleef de Nederlandse invloed in de archipel beperkt. De Nefis, voorheen actief op Java, moest zich nu ook op Sumatraanse grondgebied gaan vestigen. Op dit moment was de Nefis echter veel personeel kwijtgeraakt aan de NICA-detachementen verspreid over de archipel en had het zojuist een reorganisatie ondergaan. Tegen deze achtergrond moest de Nefis zich vestigen in de drie steden op Sumatra. Hoe dit precies verliep en hoe hier vanuit al aanwezige autoriteiten op gereageerd werd, wordt duidelijk in de drie casussen.

⁴³ In Jong, *Koninkrijk der Nederlanden 12B*, 773 en McMillan, *British occupation of Indonesia*, 133.

⁴⁴ Moor, *Generaal Spoor*, 210 - 211, 219.

Casus 1: Padang

De eerste van de drie casussen behandelt de havenstad Padang (zie bijlage 4 voor een kaart). Zoals uit het voorgaande hoofdstuk al bleek, verkeerde de Nefis op het moment van de herbezetting van de Indische archipel in verzwakte staat. Nefis onderging een reorganisatie en verloor ervaren personeelsleden aan de AMACAB. Pas in maart 1946 lukte het Nefis zich uit te breiden naar Sumatra. De komst van Nefis in Padang verliep erg moeizaam. Uit deze casus blijkt dat bij aankomst de AMACAB-inlichtingendienst in de stad niet zat te wachten op een nieuwe inlichtingendienst. De Nefis kreeg hierdoor veel weerstand en tegenwerking, waardoor het Nederlandse militaire opperbevel uiteindelijk moest ingrijpen om het geschil op te lossen. De AMACAB was al in oktober 1945 aanwezig in Padang, toen nog in de vorm van NICA. Sinds het begin van de activiteiten aldaar was de AMACAB bezig met het vergaren van inlichtingen middels een eigen opgerichte dienst. Hoe deze reageerde op de komst van de Nefis wordt duidelijk in deze casus.

De Nefis-organisatie in Padang

De havenstad Padang is gelegen aan de westkust van Sumatra en was het centrum voor Brits en later Nederlands gezag in Centraal-Sumatra. Deze regio was na het eind van de oorlog de belangrijkste plaats voor de geallieerden om het gezag te herstellen, aangezien de stad goede verbindingen had met de Padangse bovenlanden en met Fort de Kock. In Fort de Kock resideerde het hoofdkwartier van het Japanse leger. Bovendien waren in de stad meer dan 10.000 ex-geïnterneerden gevestigd, waarvan de repatriëring de hoogste prioriteit had. Ten slotte was Padang belangrijk als handelscentrum voor Midden-Sumatra. De stad bevatte de grootste cementfabriek en één van de twee steenkoolmijnen op het eiland.⁴⁵

Het ontstaan van het Nefis buitenkantoor in Padang startte in januari 1946 met een oproep van de Nefis-directeur voor de oprichting van een buitenkantoor in Padang. Aanleiding hiervoor was het aanstaande vertrek van Britse autoriteiten. Tevens zochten de procureur-generaal, directeur Nefis en de AMACAB een manier om inlichtingen te centraliseren. De uitkomst bleek dat buitenkantoren van de Nefis zouden dienen als coördinerend lichaam voor alle in de betreffende sector werkende inlichtingenorganisaties. Hierbij hadden Nefis-

⁴⁵ McMillan, *British occupation of Indonesia*, 113 – 114.

kantoren als hoofdtak het coördineren van inlichtingen en het doorgeven van verzamelde gegevens aan het hoofdkantoor Nefis in Batavia. Als neventaak kreeg Nefis een adviserende rol aan alle militaire- en overheidsorganen. De procureur-generaal, directeur Nefis en de AMACAB kozen gezamenlijk voor deze strategie.⁴⁶

Het opzetten van een buitenkantoor in Padang wilde echter niet vlotten. Door een tekort aan personeel kon de Nefis nog niet overgegaan tot de oprichting van het kantoor. Wel trof de Nefis voorbereidingen.⁴⁷ Zo stuurde Nefis luitenant Gelpke (zie bijlage 5 voor een foto) naar Padang om verslag te doen van de omstandigheden in de stad. Gelpke was een onervaren inlichtingenofficier actief binnen de Nefis. Hij keert in elke casus terug en bleek een belangrijke rol gespeeld te hebben bij de opzet van alle drie de buitenkantoren. Gelpke constateerde dat er voor een buitenkantoor Nefis in Padang geen personeel en materiaal aanwezig was. Zo waren er geen typmachines, geen typisten en bestond er geen contact met de Nederlandse autoriteiten in Padang.⁴⁸ Naast de verkenning onderhield Gelpke uitvoerig contact met A.H. Ballendux. Ballendux was het hoofd van de AMACAB-inlichtingendienst en vertegenwoordiger van het BB in Padang. Na de capitulatie van Japan arriveerde Ballendux in Padang waar hij opdracht kreeg om politieke inlichtingen te verzamelen. Samen met leden van het Korps Insulinde richtte hij een inlichtingendienst op. Ballendux wist de inzet van zijn dienst uit te breiden naar militaire inlichtingen en een interceptiedienst op te zetten samen met Britse troepen en oud PTT-personeel. Ten tijde van het contact met Gelpke trachtte Ballendux een afdeling op te zetten die Chinese, Maleisische en Arabische couranten verzamelde en verwerkte. Aan het eind van hun correspondentie deed Gelpke het voorstel aan Ballendux hem in Nefis verband te doen detacheren, aangezien hij alle politieke figuren in de regio kende. Belangrijke voorwaarde voor Ballendux was dat hijzelf niet een ondergeschikte positie kreeg, aangezien hij zijn eigen volledig functionerende dienst had opgebouwd.⁴⁹

Gelpke keerde terug in Batavia en bracht verslag uit van zijn bevindingen in Padang. Extra informatie over de regio en de inlichtingendienst van Ballendux was nodig. Gelpke stuurde daarom een vragenlijst door aan Ballendux. Deze vragenlijst werd echter negatief

⁴⁶ NL-HaNA, Proc.-Gen. Hooggerechtshof Ned.-Ind., 2.10.17, inv.nr. 202, H.W. Felderhof, *bestuur en Nefis* (Batavia 8 april 1946) 1.

⁴⁷ Nationaal Archief, Den Haag, Netherland Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 542, H.L. Hoorweg, *Oprichting Nefis Buitenkantoren* (Batavia 31 januari 1946) 1.

⁴⁸ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 779, L.G. Gelpke, *Vervolg Reis-rapport A* (13 januari 1946) 2.

⁴⁹ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 713, L.W.G. Hunger, *Rapporten LG Gelpke* (Batavia 25 januari 1946) 2.

ontvangen en er ontstond een discussie tussen de AMACAB, het BB en de Nefis over de komst van het buitenkantoor. De Nefis begon desondanks personeel aan te nemen, waaronder inspecteur Davies van de politie. Davies bracht een complete verzameling van onder Japans bewind verzamelde kranten met zich mee, welke van groot belang waren voor de Nefis.⁵⁰ Verder werden er door de Hoofd Radiodienst en PTT vanuit Batavia twee telegrafisten overgeplaatst naar de Nefis in Padang, welke waren ontslagen uit de Interceptiedienst van Ballendux.⁵¹ Zo ontstond er begin april een klein Nefis-kantoor in Padang.

Verdere groei van de Nefis in Padang stagneerde, aldus een brief verzonden door directeur Nefis H.L. Hoorweg. Naast de vertraging die ontstond bij het vinden van geschikt personeel ontstond er onzekerheid over de positie van Ballendux en zijn inlichtingendienst. De directeur AMACAB kon nog niet aangeven of deze in Nefis-verband kwam te werken. Dit had wel voorkeur van de Nefis.⁵² De Nefis deed een poging om Ballendux in Batavia uit te nodigen en hem over te halen in Nefis-dienst te komen. Dit bleek tevergeefs. Een verslag gestuurd op 11 mei 1946 liet zien dat het buitenkantoor Padang onder leiding kwam van inlichtingenofficier J.E. van Buuren en niet Ballendux. Bij aankomst sprak Van Buuren af met Ballendux om zichzelf te introduceren. Hierbij stelde Van Buuren zich voor als het hoofd van het nieuwe Nefis buitenkantoor, waarbij Ballendux een onbeschofte indruk achterliet. Hij stond Van Buuren "Al tanden peuterend en met beide benen op een stoel te woord."⁵³ Ballendux wilde niets met de Nefis te maken hebben en hielp Nefis absoluut niet bij hun werkzaamheden. Wel wist Van Buuren te bewerkstelligen dat Ballendux militaire rapporten door zou sturen aan Nefis. Verder stond hij er alleen voor.

Doordat Ballendux alle hulp onthield, kon Van Buuren onmogelijk zijn werkzaamheden vanuit een gedeeld kantoor met die van Ballendux uitvoeren. Van Buuren was genoodzaakt een vertrek in zijn woonhuis in te richten als werkkamer voor de Nefis. Verder kon Van Buuren geen nieuw personeel detacheren, aangezien door Ballendux een gebrek aan enthousiasme hiervoor ontstond. Daarnaast heerste er onzekerheid over de financiële en maatschappelijke positie in dienst van de Nefis. Het netwerk van de Nefis was hermetisch afgesloten alle vormen van toenadering tot mogelijk inlichtingenpersoneel.⁵⁴ Eind mei trachtte de Nefis een oplossing

⁵⁰ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 542, C.J. Wingender, *Onbekend* (Batavia 26 maart 1946) 2.

⁵¹ Ibidem, J.J. van de Velde, *Afschrift en bijlage bovenstaande brief* (Medan 28 maart 1946) 1.

⁵² Ibidem, Hoorweg, *Oprichting Nefis-B.K. Padang* (Batavia 25 april 1946) 2.

⁵³ Ibidem, J.E. van Buuren, *Rapport* (Padang 11 mei 1946) 1.

⁵⁴ Ibidem, 2 – 4.

te zoeken door Ballendux wederom in Batavia uit te nodigen. Ballendux verklaarde hier echter dat de aan Van Buuren verstrekte instructies lijnrecht in strijd waren met de door Nefis en hemzelf gemaakte afspraken. Zolang Van Buuren nog niet ingewerkt was, was Ballendux het hoofd van het buitenkantoor. Ballendux verklaarde nogmaals dat hij niet als tweede man binnen zijn eigen dienst wilde optreden.⁵⁵

Van Buuren trachtte een concessie te doen aan Ballendux door te zorgen dat de inlichtingenorganisatie van de AMACAB gehandhaafd bleef, totdat Van Buuren volledig was ingewerkt. Daarna zou hij de dienst van Ballendux overnemen en zou deze samensmelten met het buitenkantoor Padang. Tot de samenvoeging van beide diensten compleet was, bestond de Nefis-dienst slechts uit een afdeling, sectie III – militaire inlichtingen. Langzaamaan zou de AMACAB-inlichtingendienst zich transformeren tot een Nefis buitenkantoor.⁵⁶ Verdere afspraken werden gemaakt over de salarisschalen van het personeel in detachering van Ballendux, waarna hij akkoord ging met het plan en na twee maanden van tegenwerking akkoord ging met samenwerking. Kort daarop ontving Van Buuren de officiële instructies van het hoofdkantoor in Batavia. Speciale aandacht gaf de Nefis in de instructies aan de samenwerking met de CO-AMACAB ter plaatse. Dit hield in dat aan verzoeken om gegevens binnen de sector van het Buitenkantoor moest worden voldaan en dat de Nefis voor andere autoriteiten van belang zijnde inlichtingen direct doorstuurde.⁵⁷ Hiermee leek het geschil tussen de Nefis en de AMACAB-inlichtingendienst opgelost.

Niets was echter minder waar toen bleek dat Ballendux een maand later ontkende dat hem door de directeur AMACAB-opdracht was gegeven de leiding van zijn kantoor op te geven. Naar zijn inzicht was hem opgedragen Van Buuren in te werken en te voorbereiden op zijn taak, maar van een overname van de leiding wist Ballendux zich niets te herinneren. Dit keer kwam Ballendux de afspraken niet na.⁵⁸ Ballendux wenste de leiding over zijn dienst te behouden. Hij delfde hierbij echter het onderspit, toen directeur Nefis, directeur BB en de CO-AMACAB afspraken maakten over de toekomst van het buitenkantoor. Ballendux moest zijn inlichtingendienst overdragen aan Van Buuren en Padang verlaten. De AMACAB-dienst was nu onderdeel van de Nefis, waarmee een eind aan de, voor Nefis, penibele situatie in Padang

⁵⁵ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 542, Buuren, *oprichting van Nefis BK Padang* (Padang 24 mei 1946) 1.

⁵⁶ Ibidem, 2-3.

⁵⁷ Ibidem, H.W.C. te Winkel, *Instructies Buitenkantoor Padang* (Batavia 8 juni 1946) 2.

⁵⁸ Ibidem, Buuren, *Nefis buitenkantoor Padang* (Padang 5 juli 1946) 1.

kwam. Als gevolg hiervan stopte de stroom tweewekelijkse rapporten door de AMACAB aan Nefis, waarna Nefis-Padang deze zelf vergaarde en opstelde.⁵⁹

Ondanks de samenvoeging van beide diensten eind juli 1946 onder de Nefis bleven problemen aanhouden. Er was immer een tekort aan personeel, waardoor Van Buuren genoodzaakt was meerdere noodkreten te sturen aan Batavia. Nadat definitief werd besloten tot de samenvoeging van de Nefis- en AMACAB verloor Van Buuren belangrijke en ervaren werknemers. Een van hen was de inspecteur Davies, welke als deskundige op het gebied van Indonesische politiek optrad en bij permanente detachering bij de Nefis een toekomstige carrière bij de politie zag verdwijnen. Hij besloot bij de politie terug te keren.⁶⁰ Tot juli 1946 bestond het Nefis-detachement in Padang uit slechts vier man, waarvan twee burgers. In de maanden die volgen groeide het aantal personeelsleden uit tot achttien, waarvan slechts twee personen een militaire achtergrond hadden. De situatie was dermate slecht dat de vrouw van Van Buuren binnen het buitenkantoor als typiste werkte. Pas in december kreeg van Buuren extra militair personeel aan zijn dienst toegewezen.⁶¹ Daarnaast waren er tot 1947 veel facilitaire problemen bij het buitenkantoor, hetgeen uitbreiding stagneerde. Uit een rapport bleek dat het kantoor geen veilige stroomvoorziening had. Het buitenkantoor was afhankelijk van een aggregaat met een voedingscapaciteit die amper alle apparatuur van stroom voorzag. Het aggregaat kon maximaal zes uur achtereen draaien. Verder waren er problemen met het vinden van een kantoor, waardoor de dienst tijdelijk bij de U-brigade van het KNIL moest inkwartieren. Bovendien bleef er materiele nood aan tafels, stoelen, kasten, potloden etc. en waren twee van de vier aanwezige radiocommunicatie toestellen kapot.⁶²

Reactie op de komst van Nefis

Zoals het bovenstaande duidelijk maakte, ondervond de Nefis veel weerstand vanuit de AMACAB toen zij zich in Padang vestigde. Generaal Spoor bevestigde dit in de enige gevonden brief afkomstig van hemzelf. Spoor beschreef hierin de zorgelijke situatie die was ontstaan door het niet ontvangen van steun bij de oprichting van Nefis buitenkantoren. Het voorzien van transport, accommodatie en de samenwerking met lokale autoriteiten en inlichtingendiensten schoot tekort. Ook de Britse diensten maakten zich hieraan schuldig,

⁵⁹ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 542, L.N.H. Jungschläger, *Hoofd Buitenkantoor Padang* (Batavia 17 juli 1946) 1.

⁶⁰ In *Ibidem*, Buuren, *AMACAB-exit* (Padang 22 augustus 1946) 2 en *Nefis BK. Padang* (Padang 20 juli 1946) 1.

⁶¹ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 581, BK. Padang 1946 – 1948.

⁶² NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 542, F. van Ginkel, *Oprichting afdeling 6* (Padang 27 januari 1947) 1.

waardoor Spoor genoodzaakt was eenieder te verzoeken de Nefis bij hun oprichting van buitenkantoren volledig te ondersteunen.⁶³ De reeds succesvol werkende inlichtingendienst in Padang onder leiding van Ballendux maakte de komst van de Nefis overbodig, aldus gouverneur A.I. Spits. Hij benadrukte als hoofd van de AMACAB op Sumatra dat sinds de komst van Nederlandse civiele autoriteiten zijn dienst succesvol tweewekelijks rapporten verstuurde aan de Nefis, de Nederlandse regering en Britse militaire autoriteiten. Spits vond de coördinatie en opzet via zijn dienst het eenvoudigst en efficiëntst en achtte de komst van Nefis overbodig. Er was op dit moment nog geen wrijving tussen Nefis en AMACAB.⁶⁴

Bijzonder was dat bij het bezoek van Gelpke aan Padang niemand wist wat de Nefis als organisatie inhield. Gelpke was genoodzaakt uit te leggen wat de Nefis precies deed en wat de plannen waren rondom de detachering van Ballendux. Vrijwel direct werd vanuit de CO-AMACAB de eis gesteld dat Ballendux de Nefis-dienst in Padang moest leiden en dat de dienst alle aanwijzingen diende te volgen van het BB. De plaatselijke BB-ambtenaar was immers verantwoordelijk voor het politiek beleid in zijn sector.⁶⁵ Verdere discussie ontstond tussen het BB en de Nefis toen Gelpke de vragenlijst stuurde aan Ballendux. Vanuit het BB waren twijfels over het precieze doel van deze vragenlijst. Gelpke had hier een fout gemaakt. Hij suggereerde dat een goede en volledige beantwoording van zijn vragenlijst van invloed kon zijn op het in de Nefis toetreden van de AMACAB-inlichtingendienst. In werkelijkheid bestond daar geen twijfel over. Een Nefis-medewerk reageerde hierop in de kantlijn: "Is Gelpke gek?"⁶⁶ Ballendux vatte Gelpke's gedrag op als beledigend, maar zag een positieve ontwikkeling in Nefis als centrale inlichtingendienst voor Nederlands-Indië. Daarom verzocht Ballendux Gelpke een nauwe samenwerking met een eventuele opname van zijn inlichtingendienst binnen de Nefis.⁶⁷ Gelpke sprak bij de ontmoeting de verwachting uit dat spoedig na ontvangst van het uiteindelijke rapport een van de hogere officieren binnen de Nefis naar Padang zou komen voor het plegen van overleg, maar dit was nooit nagekomen. Ballendux bleef teleurgesteld wachten op contact van de Nefis, terwijl deze een begin maakte met het coördineren van de intelligence diensten in Padang. Intussen nodigde de Britse

⁶³ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 510, S. Spoor, *Nefis* (Batavia 21 maart 1946) 1.

⁶⁴ NL-HaNA, Proc.-Gen. Hoogerechtshof Ned.-Ind., 2.10.17, inv.nr. 202, A.I. Spits, *Bestuur en Nefis* (Medan 29 april 1946) 1.

⁶⁵ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 713, Hunger, *Rapporten Gelpke, Sumatra* (Batavia 25 januari 1946) 1.

⁶⁶ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 786, H. Ballendux, *Reactie vragenlijst* (Padang 4 februari 1946) 2.

⁶⁷ Ibidem, 3.

kolonel Metcalfe Ballendux uit om naar Medan te komen voor het voeren van besprekingen over de coördinatie van de Sumatraanse intelligence diensten. Het doel was in Medan de samenwerking op het gebied van intelligence tussen de Britse en Nederlandse diensten zo efficiënt en nauw te doen verlopen als in Padang.⁶⁸ De Nefis maakte een grote fout door niet eerder te handelen en verloor de kans op een snelle overname en het contact met Ballendux.

Door de komst van de eerste Nefis-personeelsleden in april 1946 kwamen er vanuit de AMACAB-Padang direct vragen over de lokale Nefis-afdeling. De AMACAB wilde voorkomen dat meerdere diensten zich op hetzelfde terrein gingen begeven: “het is onnodig te zeggen, dat ik er als CO-AMACAB de voorkeur aan geef, om in stede van twee half volledige diensten één goed functionerende inlichtingsdienst te hebben.”⁶⁹ Het is in deze periode dat de Nefis trachtte het vertrouwen van Ballendux te herwinnen door hem uit te nodigen in Batavia en over de toekomst van beide inlichtingendiensten te spreken. Door de aanstelling van J.E. Van Buuren als hoofd van het buitenkantoor liep dit op een mislukking uit. Bij de introductie van Van Buuren aan Ballendux nam het gesprek een vervelende wending toen Ballendux over Nefis sprak. Ballendux brak uit in een lange reeks aan klachten. Hij beklagde zich over de houding van Nefis tegenover hem, welke hij kwalificeerde als de “perken van het fatsoen te buiten gaande.”⁷⁰ Ballendux was door majoor Den Hertog (hoofd buitendienst Nefis) tijdens zijn bezoek aan Padang de toezegging gedaan dat hij zijn kantoor mocht opbouwen tot een volledig uitgerust buitenkantoor Nefis. Dit moest enkel nog door Directeur Nefis worden goedgekeurd. Sindsdien vernam hij niets van de Nefis en werd niet op zijn brieven gereageerd. Tot zijn grote teleurstelling stond op 7 mei plotseling Van Buuren voor zijn kantoor zonder enige kwalificaties te hebben om het buitenkantoor op te richten.⁷¹

Ballendux koesterde wrok naar de Nefis en wilde logischerwijs niet bijdragen aan een oplossing voor de problemen van het nieuwe buitenkantoor. Wat Van Buuren op dit moment ook poogde te bereiken, Ballendux was niet van plan als ondergeschikte bij de Nefis te werken in zijn eigen dienst. Dit startte al in januari 1946 met het tactloos optreden van Gelpke, welke ook bij andere AMACAB-functionarissen veel kwaad bloed verzorgde. Ballendux kwalificeerde het optreden van de Nefis-vertegenwoordiger als “een snotneus die het deed voorkomen alsof hij den heer B. een politiek examen kwam afnemen, van welke uitslag een eventuele

⁶⁸ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 786, Ballendux, *Reactie vragenlijst* (Padang 4 februari 1946) 3.

⁶⁹ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 542, Van de Velde, *Afschrift en bijlage* (Medan 28 maart 1946) 1.

⁷⁰ Ibidem, Van Buuren, *Rapport* (Padang 11 mei 1946) 1.

⁷¹ Ibidem.

functie bij de Nefis afhankelijk zou zijn.”⁷² Het handelen van de Nefis in Medan maakte het beeld van de organisatie er niet beter op. De reputatie van de Nefis elders maakt de situatie erger. Zo zorgde de keuze van de Nefis-vertegenwoordiger te Medan Brondgeest voor een grote verslechtering. De gouverneur van Sumatra had zich tegenover Ballendux negatief uitgelaten over de resultaten van het werk van Brondgeest. Hij had tot dusverre twee politieke rapporten van Brondgeest ontvangen, waarbij hij in het eerste rapport plagiaat pleegde en het tweede zoveel incompetentie toonde dat hij deze terzijde legde.⁷³

Uiteindelijk moest de directeur van het BB Ballendux ervan overtuigen dat de keuze op Van Buuren was gevallen, omdat het BB Ballendux niet wilden afstaan. Zijn verdienste aan het BB waren hiervoor te groot. Ballendux werd hiermee alsnog overgehaald de steun te bieden die Van Buuren nodig had, waarna hij zijn kantoor zou overdragen aan de Nefis overgeplaatst zou worden. Toen Ballendux zijn kantoor na het inwerken van Van Buuren niet wilde afstaan, verloor hij het vertrouwen van het BB. Het nieuwe hoofd van de CO-AMACAB De Boer keurde de houding van Ballendux af. Op het hoogste niveau besliste de directie Nefis, AMACAB en het BB dat van Buuren de dienst van Ballendux kon overnemen en dat laatstgenoemde werd overgeplaatst. Zo hecht als het front tegen Van Buuren was, zo snel viel dit eenheidsfront weg na het vertrek van Ballendux. Met het vertrek van Ballendux verbeterde de verstandhouding tussen de AMACAB en Nefis. Nefis-Padang kon eindelijk haar werkzaamheden als centrale en coördinerende inlichtingenorganisatie in de regio uitvoeren.⁷⁴

Al met al, kampte de Nefis met een groot probleem bij het opzetten van het buitenkantoor in Padang. Door de tegenwerking van BB-officier Ballendux lukte het de Nefis niet haar positie te consolideren. De Nefis kampte met personeelstekorten en werd constant tegengewerkt door de AMACAB-inlichtingendienst. Toen het geschil tussen de AMACAB en de Nefis opgelost was, lag juist Ballendux dwars. Hij wilde zijn dienst niet opgeven en onder Nefis-detachering laten werken. Hij had deze dienst immers zelf opgezet. Uiteindelijk moest gezamenlijk ingrijpen van de Nefis-directie, het BB en de CO-AMACAB het geschil uit de wereld helpen en moest Ballendux zijn positie afstaan aan de Nefis. Pas eind 1946 werkte Nefis-Padang als operationeel Buitenkantoor. Soortgelijke ontwikkelingen komen ook in de volgende casus terug, wanneer de stad Palembang onderzocht wordt.

⁷² NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 542, Van Buuren, *Rapport* (Padang 11 mei 1946) 2.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ In Ibidem, Hoorweg, *Mr. Ballendux* (Batavia 20 mei 1946) 2 en ibidem, Van Buuren, *AMACAB-inlichtingendienst exit* (Padang 22 augustus 1946) 2.

Casus 2: Palembang

De tweede casus betreft het buitenkantoor te Palembang. Deze casus laat net als in de casus Padang zien hoe Nefis weerstand en verzet kreeg tijdens haar vestiging in Palembang. Waar in Padang de AMACAB een eigen inlichtingendienst oprichtte, kreeg de Nefis in Palembang te maken met de Politieke en Economische Inlichtingendienst (PIED) in de stad. Bijzonder aan de PIED in Palembang was dat deze was opgericht naar het model van de vooroorlogse opgeheven PID in Nederlands-Indië. Deze dienst was na de komst van de NICA-detachementen in oktober 1945 opgericht om in de informatiebehoefte van de AMACAB te voldoen. Ook hier was de PIED net als de inlichtingendienst in Padang volledig operationeel tegen de tijd dat Nefis in Palembang arriveerde in maart 1946. Desalniettemin werd de Nefis ook hier aangesteld om alle inlichtingenvergaring te centraliseren en te coördineren.

De Nefis-organisatie in Palembang

Palembang was de meest zuidelijk gelegen *key zone* op Sumatra. De stad was belangrijk vanwege de vierduizend geïnterneerden die zich in en rondom de stad bevonden. De ligging van Palembang maakte de stad moeilijk bereikbaar voor de geallieerde troepen. De stad lag aan de Moeisi rivier in moerassig land, zoals te zien is op bijlage 6, en was daardoor slechts bereikbaar per boot of vliegtuig. Naast de stad lagen twee grote olieraffinaderijen van de Nederlandse Koloniale Petroleum Maatschappij en Bataafse Petroleum maatschappij. Zodra deze installaties weer operationeel waren, speelden zij een belangrijke rol bij het economisch herstel van het eiland.⁷⁵ Na de aankomst van Britse troepen in Palembang in oktober 1945 nam de vraag om Nefis-vertegenwoordigers in de stad toe.

In januari 1946 was er nog geen sprake van een Nefis-vertegenwoordiging in de stad, maar nam de druk op lokale vertegenwoordiging wel toe. Vanuit de Nederlandse troepencommandant te Sumatra W. van Kuilenburg kwam een oproep tot een plaatsing van Nefis-vertegenwoordigers in Palembang. Door het mogelijke vertrek van de Britse troepen en de coördinatie van reeds aanwezige inlichtingendiensten was hier aanleiding toe. Dit moest voorbereid worden door vertegenwoordigers van de Nefis.⁷⁶ Het buitenkantoor kreeg net als in Padang instructies mee die in overeenstemming met de leiding van het KNIL en de directie

⁷⁵ McMillan, *The British occupation of Indonesia*, 113 – 114.

⁷⁶ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 542, W. van Kuilenburg, *Nefis vertegenwoordiger te Palembang, Padang, Sabang en Billiton* (Padang 11 januari 1946) 1.

van de Nefis waren opgesteld. Hieronder viel het verzamelen van inlichtingen in het belang van counter- intelligence, het houden van onderzoeken en het opmaken van proces-verbalen inzake hen die zich hadden schuldig gemaakt aan verraad, sabotage, spionage, ondergrondse activiteit en andere foutieve praktijken. Daarnaast adviseerde Nefis instanties in het ressort van het buitenkantoor inzake te nemen maatregelen betreffende de politieke veiligheid en het observeerde Nefis Palembang van politieke ontwikkelingen.⁷⁷

Om een dergelijk buitenkantoor in Palembang mogelijk te maken, werd op 8 februari 1946 voor het eerst een concrete aanvraag gedaan voor alle bekende informatie over de Palembang-regio. Een maand later volgde een plan om ook daadwerkelijk het buitenkantoor te realiseren. De nieuwe directeur Nefis L.N.H. Jungschläger zegde toe dat een gedetacheerde van de Nefis voor het houden van een betrouwbaarheidsonderzoek zo spoedig mogelijk naar Palembang vertrok. Deze persoon moest alle medewerking krijgen vanuit alle in Palembang gevestigde autoriteiten en moest in contact gebracht worden met het Centraal Evacuatie Bureau alhier.⁷⁸ De aangewezen officier kreeg bij aankomst de beschikking over de faciliteiten van het hoofdkantoor *Displaced Persons*, gevestigd in Palembang, aangezien Nefis te kampen had met een ernstig personeelstekort. Deze faciliteiten bestonden in de eerste plaats uit de ter beschikking stelling van personeel dat volgens zijn aanwijzingen moest werken.⁷⁹

De verantwoordelijke Nefis-medewerker voor het onderzoek in Palembang lag bij de jonge luitenant Gelpke, welke we eerder in Padang te werk zagen. Gelpke kwam op 18 maart aan in Palembang met een dubbele agenda. Naast het onderzoek naar de politieke betrouwbaarheid van naar Nederland te evacueren personen had hij als doel andere intelligence gegevens te verzamelen en deze aan de directeur Nefis door te geven. Hiervoor gaf de Nefis hem toestemming bevoegd personeel aan te stellen, een kantoor in te richten en al datgene te doen wat nodig was om de hem opgedragen taak uit te voeren.⁸⁰ De instructies voor een permanent buitenkantoor waren bekend bij gouverneur A.I. Spits. Hij weerlegde dat bij een succesvolle operatie van Gelpke ook andere bestaande inlichtingendiensten met het

⁷⁷ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 556, F. v.d. Veen, *Betreffende benodigd personeel voor alle in Ned.-Indië op te richten buitenkantoren* (Batavia 28 januari 1946) 1.

⁷⁸ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 543, P.C. van der Willigen, *hoofdkantoor displaced persons* (Batavia 8 maart 1946) 1.

⁷⁹ Ibidem, Van der Willigen, *2040 DP VI* (Batavia 8 maart 1946) 1.

⁸⁰ Ibidem, A. Oranje, *Plaatsing van een Nefis vertegenwoordiger te Palembang* (Palembang 29 maart 1946) 1.

Nefis-kantoor moesten samensmelten. Gezien de tweeledigheid van Gelpke's missie, bleek slechts een zeer gedeeltelijke uitvoering van het oorspronkelijke plan mogelijk. Het primaire doel van zijn arbeid bleef het screenen en controleren van politieke betrouwbaarheid vanuit Palembang te evacueren Nederlanders.⁸¹

De aanwezigheid van de Nefis te Palembang zorgde aanvankelijk voor onrust tussen de Nefis en AMACAB, want ook daar bestond al een operationele inlichtingendienst: de Politieke en Economische Inlichtingendienst die een onderdeel vormde van de AMACAB-organisatie. Desalniettemin stuurde de Nefis op 18 maart luitenant Gelpke als vertegenwoordiger naar Palembang. Over samenwerking met de AMACAB in Palembang was voor 18 maart 1946 bij de PIED niets bekend.⁸² De eerste berichtgeving van Gelpke zelf uit Palembang was positief. Wat de Nefis afdeling voor loyaliteitsonderzoek betrof waren alle voorzieningen beschikbaar en breidde het onderzoeksgebied zich uit naar toezicht op de politieke betrouwbaarheid van Indonesische en Aziatische ingezetenen. De officiële uitbreiding van het kantoor op het terrein van militaire en politieke intelligence kwam tot stilstand.⁸³ Gelpke zag zijn diensttermijn in Palembang van tijdelijke duur en wilde conflicten met de Britse en Nederlandse Inlichtingendiensten te voorkomen, waardoor hij genoodzaakt was te vertrekken. Hij zag zich niet bevoegd en wilde de bestaansmogelijkheid van een Nefis buitenkantoor in deze vroege fase van Nefis-aanwezigheid in Palembang niet tenietdoen. Gelpke verzocht het hoofd buitendienst C.J. Wingender daarom om nieuwe orders en werd na drie weken detachering overgeplaatst. Gelpke liet een vroege Nefis-dienst met drie man vast personeel in Palembang achter. De oprichting van een volledig buitenkantoor te Palembang volgde later, met hulp van de voorbereidingen die Gelpke trof.⁸⁴

Met een aantal personeelsleden van de Nefis al aanwezig in Palembang werd via een officieel verzoekschrift de opening van het buitenkantoor in de stad gerealiseerd. Met het immer dreigende vertrek van Britse diensten nam de urgentie voor Nefis- buitenkantoren toe. Begin mei 1946 diende de nieuwe directeur Nefis een aanvraag in bij de generale staf van de Koninklijke Landmacht. Wat volgde waren twee maanden aan voorbereidingswerk om het

⁸¹ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 543, Spits, *Plaatsing van een Nefis-vertegenwoordiger te Palembang* (Medan 3 april 1946) 1.

⁸² NL-HaNA, Proc.-Gen. Hoogerechtshof Ned.-Ind., 2.10.17, inv.nr. 202, Spits, *Bestuur en Nefis* (Medan 29 april 1946) 2.

⁸³ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 543, Gelpke, *NO.128* (Palembang 7 april 1946) 1.

⁸⁴ *Ibidem*, Wingender, *Werkzaamheden te Palembang* (Batavia 25 april 1946) 1.

kantoor op te bouwen. Op 12 juli rapporteerde L.N.H. Jungschläger aan de AMACAB te Palembang dat voor het eind van de maand kon worden overgegaan tot de opening van een Nefis-kantoor te Palembang, welke oprichting door gebrek aan personeel niet vlotte. Als hoofd van het nieuwe kantoor wees de Nefis J.F. Wilkens aan. Hij was een Nefis-inlichtingenofficier van het eerste uur, verbonden aan de organisatie sinds de oprichting in Colombo. Hij breidde samen met het al aanwezige personeel in Palembang het buitenkantoor uit.⁸⁵ Op 27 juli ontving het kantoor de officiële Instructies met daarin alle taken, verantwoordelijkheden en verwachtingen van het Nefis buitenkantoor en haar personeel. Twee dagen later vond de officiële opening plaats en startte de Nefis met het vergaren van politieke, economische, sociale en militaire inlichtingen.⁸⁶

De werkzaamheden van het buitenkantoor verliepen niet probleemloos. Zo was er een groot vervoersprobleem in Palembang, hetgeen het Nefis-personeel noodzaakte alles per paard af te leggen. In september werd een verzoek tot het verkrijgen van tenminste één Jeep gedaan, hetgeen de situatie verbeterde. Vele werkzaamheden stelde de Nefis tot het verkrijgen van de Jeep uit, omdat het buitenkantoor niet volledig toegang had tot alle regio's binnen haar aangewezen sector.⁸⁷ Daarnaast verving de Nefis al na drie maanden van detachering Wilkens als hoofd van het buitenkantoor. BB- ambtenaar en reserve luitenant der infanterie E.L. Luitsz werd het nieuwe hoofd van het buitenkantoor. Alhoewel dit niet slecht leiderschap impliceerde, bleek uit een ingezonden maandrapport dat Wilkens zich niet gewaardeerd voelde. Hij achtte het nodig op te sommen welke werkzaamheden zijn kantoor verrichte, welke niet direct bij de directeur Nefis bekend waren. Zo maakte de Nefis voor alle in beslag genomen couranten niet alleen Nederlandse, maar ook Engelse vertalingen, welke werden gedeeld met de AMACAB. Bovendien werkte hij samen met de Koninklijke Marine voor de oprichting van een interceptiedienst. Ditzelfde rapport toonde echter ook de problemen die speelden binnen de dienst. Zo sprak de interceptieofficier geen Maleisisch en ervoer Wilkens problemen in het rekruteren van agenten voor een inlichtingennetwerk. Daarnaast trachtte Wilkens een systeem op te zetten voor de observatie van schepen, maar was dit door het gebrek aan materieel een zeer beperkte bezigheid en werd er veelal buiten de werktijden van 08:00 tot 14:00 doorgewerkt om rapporten te voltooien. Ook bleek uit

⁸⁵ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 543, Jungschläger, *Nefis buitenkantoor Palembang* (Batavia 12 juli 1946) 2.

⁸⁶ Ibidem, Te Winkel, *oprichting Nefis buitenkantoor Palembang* (Batavia 30 juli 1946) 1.

⁸⁷ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 555, Jungschläger, *Vervoer* (Batavia 4 september 1946) 3.

opgestelde rapporten dat orders vanuit Batavia niet altijd in Palembang aankwamen en dat Wilkens zelf ernstig ziek was, maar vanwege het gebrek aan een goede vervanger het advies tot opname in het ziekenhuis afsloeg.⁸⁸

Het rapport met daarin de officiële benoeming van Luitsz geeft inzicht in de inboedel van het buitenkantoor in oktober. Allereerst bestond deze uit een kas ter waarde van f4787,60 in Japanse valuta (omgerekend €26.000,-). Ondanks de ogenschijnlijk hoge kasinhoud bleven de overige bezittingen van het kantoor zeer gering en was het moeilijk nieuw materiaal te verkrijgen. Zo had de dienst een kantoorinventaris en kantoorpersoneel in leen van de AMACAB, evenals één radiotoestel van het type Erres A01863. De verdere inboedel omvatte twee militaire Elgin horloges en een archief met 1.762 indexen.⁸⁹ Het buitenkantoor kampte geruime tijd met een tekort aan personeel om het takenpakket uit te voeren, met name in verhouding tot het kantoor in Medan. Uit de maandelijkse normatieve opgaves bleek dat het buitenkantoor tot in augustus 1946 over niet meer dan zestien personeelsleden beschikte, waarvan acht militairen, vier politieambtenaren en vier burgers van Nederlandse komaf. De bezetting slonk daarna tot tien man, verantwoordelijk voor zes afdelingen. Pas in januari 1947 vond er weer een groei aan personeelsleden plaats tot vierentwintig gedetacheerden.⁹⁰ Ondanks de ogenschijnlijke tekorten aan personeel, materialen en ervaring wist de Nefis in Palembang overeind te blijven en in samenwerking met de aanwezige diensten haar taak uit te voeren.

Reactie op de komst van Nefis

De oprichting van een buitenkantoor Palembang was een ontwikkeling die niet direct alle in de stad aanwezige inlichtingendiensten ondersteunde. Een week nadat Gelpke in Palembang aankwam, ontving de directeur Nefis een uitgebreide klachtenbrief A. Oranje, de CO-AMACAB in Palembang. Ondanks het feit dat de AMACAB alle ondersteuning verleende in het aanstellen van bevoegd personeel en kantoorruimte ontstond er wrijving tussen beide organisaties. Deze wrijving bleef niet beperkt tot de samenwerking met de PIED, maar ook met Britse militaire inlichtingendiensten. Zo bleek uit een rapport van de AMACAB dat de Britten een onderzoek

⁸⁸ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 811, J.F. Wilkens, *Maandrapport september 1946* (Palembang 3 oktober 1946) 1 – 2.

⁸⁹ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 543, Wilkens, *Process verbaal van overgave en overname van het buitenkantoor Palembang* (Palembang 25 oktober 1946) 1.

⁹⁰ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 582, Wilkens e.a., *Normatieve opgave* (Palembang 20 augustus tot – 20 januari 1947).

in hadden gesteld naar het functioneren van één van de Britse kapiteins die zich tegen Nefis-invloed verzette. Ook de PIED wilde niet samenwerken met Nefis, waardoor het verkrijgen van betrouwbare inlichtingen tussen Britse en Nederlandse autoriteiten stagneerde.⁹¹ In de instructie die Gelpke meekreeg stond niets over contact of samenwerking met de ter plaatse gevestigde PIED en de Britten, hetgeen Gelpke juist trachtte op te zetten. Dit laatste zorgde voor grote verontwaardiging bij A. Oranje wetende dat de PIED maandelijks rapporten uitstuurde aan de Nefis. Tevens had het hoofd buitendienst Nefis, de eerdergenoemde Den Hertog, Palembang en de PIED begin maart nog bezocht en had hij weldegelijk kennisgenomen van het bestaan van de PIED. Tijdens dit bezoek sprak de Den Hertog als vertegenwoordiger van de Nefis uit dat de AMACAB-dienst zich verder diende uit te breiden en meer direct contact moest zoeken met Nederlandse militaire autoriteiten, hetgeen speciaal voor de Nefis van belang was met het oog op toekomstige operaties.

Wegens gebrek aan Nefis-personeel en de noodzakelijke samenwerking met de militaire instanties werd er op aangedrongen om de PIED als een onafhankelijke organisatie te beschouwen. Den Hertog achtte het niet wenselijk in Palembang een speciale Nefis-vertegenwoordiger te benoemen en een kantoor op te richten. De leider van de PIED zou in feite als zodanig voor de Nefis optreden (in de kantlijn staat met in potlood: “dat is bepaald niet de bedoeling”).⁹² A. Oranje was dan ook woedend toen duidelijk werd dat Gelpke met een dubbele agenda naar Palembang kwam en zonder overleg in contact kwam met de Engelse autoriteiten om hun medewerking te verkrijgen. Verder had Gelpke zonder overleg getracht personeel in dienst te nemen in de stad, waaronder lokale politieambtenaren. Kortom, alles dat nodig was om zijn werkzaamheden zelfstandig te beginnen. Dit alles geschiedde terwijl de PIED en de lokale resident hem alle hulp toezegde, maar het niet eens waren met de vestiging van een permanent en onafhankelijk buitenkantoor.⁹³

In de klaagbrief vroeg de directeur Nefis om uitleg en wilde wrijving tussen beide diensten voorkomen. Vanuit het oogpunt van A. Oranje was het niet mogelijk en niet efficiënt dat twee zelfstandige inlichtingendiensten bestonden die zich op hetzelfde terrein bewegen.

⁹¹ Nationaal Archief, Den Haag, Algemene Secretarie van de Nederlands-Indische Regering en de daarbij gedeponeerde Archieven, nummer toegang 2.10.14, inventarisnummer 3595, Oranje, *Klachten tegen optreden Engelschen* (Palembang 12 april 1946) 1.

⁹² NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 543, Oranje, *Plaatsing van een Nefis vertegenwoordiger te Palembang* (Palembang 29 maart 1946) 1 – 2.

⁹³ Ibidem.

Het feit dat Wijnmalen als hoofd PIED in Palembang een goed functionerende inlichtingendienst opgezette die goed georganiseerd was en nauwe contacten onderhield met Britse inlichtingendiensten was reden genoeg voor A. Oranje om de mogelijke komst van een Nefis buitenkantoor te voorkomen. Ondanks de goede bedoelingen van de jonge Gelpke bleef de AMACAB haar standpunt naar het functioneren van de PIED behouden en wist zij een vroegtijdige vestiging van de Nefis te voorkomen.⁹⁴ Ook Gelpke zelf voorzag problemen bij een mogelijke uitbreiding op dit punt. In zijn verslag van 7 april schreef hij: “ondanks de door u aan mij verstrekte instructies voor de officiële uitbreiding van het Nefis-kantoor, waarin u mij algehele volmacht verschaft, zal het naar bescheidenlijk wordt vermeend zeker niet in uwe bedoeling hebben gelegen mij deze volmacht op minder politieke wijze te doen gebruiken.”⁹⁵ Gelpke zag in dat zijn handelen de Nefis en AMACAB verder uit elkaar zou drijven.

Een maand later volgde een tweede klachtenbrief aan de directeur Nefis, waarin A. Oranje wederom aangaf dat de PIED als onderdeel van AMACAB werkzaam was en dat deze dienst de politieke berichtgeving van Zuid-Sumatra verzorgt. Dit gebeurde sinds de oprichting van de PIED in nauwe coördinatie met de Britse militaire inlichtingendiensten. Ondanks de Britse militaire focus op de veiligheid van de Europese wijk in Palembang verschaftte deze aan de PIED door hen verkregen politieke rapporten evenals politieke gegevens verkregen bij het verhoren van gevangenen. De enige obstructie binnen deze samenwerking was de geïsoleerde locatie van de Europese wijk, waardoor contacten in de binnenlanden slechts beperkt mogelijk waren. De samenwerking met Nefis onder de jeugdige Gelpke die weinig kennis en ervaring van de streek had, was gebrekkig. Het politieke en economische onderzoek bleef daarom geheel in handen van de PEID. Desalniettemin sprak A. Oranje uit dat: “naar ik hoop met de nieuwe Nefis vertegenwoordiger een goede samenwerking wordt verkregen, overeenkomstig met de hem te verstrekken instructies, die in het slot van uw rondschrijven worden genoemd.”⁹⁶

De formele politieke oprichting van een buitenkantoor haalde de Nefis alsnog aan, toen een aantal maanden later toestemming werd gevraagd en verkregen door de Koninklijke Landmacht voor de oprichting van de Nefis in Palembang naast al aanwezige diensten. Deze

⁹⁴ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 543, Oranje, *Plaatsing van een Nefis vertegenwoordiger te Palembang* (Palembang 29 maart 1946) 3.

⁹⁵ Ibidem, Gelpke, *NO.128* (Palembang 7 april 1946) 1.

⁹⁶ NL-HaNA, Proc.-Gen. Hoogerechtshof Ned.-Ind., 2.10.17, inv.nr. 202, Oranje, *Bestuur en Nefis* (Palembang 29 april 1946) 2.

moesten samen werken om de kwaliteit van de inlichtingen te behouden, hetgeen de verstrekte Nefis-instructies benadrukten. Zo moest het buitenkantoor indien er voor het verzamelen van de inlichtingen ter plaatse reeds organen aanwezig zijn ernaar streven een goede coördinatie tussen de inlichtingendiensten te creëren door het verzamelde materiaal uit te wisselen en te dupliceren. Bovendien onderhield het hoofd buitenkantoor nauw contact met de intelligence-organen van de Britse en Nederlandse strijdkrachten ter verzekering van regelmatig uitwisseling.⁹⁷ Bij bestudering van de inlichtingen bleek dat samenwerking ook daadwerkelijk plaatsvond, waar zowel Britse- als AMACAB-rapporten in het Nefis-archief van Palembang vindbaar zijn.

Kortom, ook in deze casus kreeg Nefis aanvankelijk ondersteuning van de reeds aanwezige civiele inlichtingendiensten in de vorm van de PIED van de AMACAB. Deze reeds gevestigde dienst wilde Nefis ondersteunen bij haar vestiging in de stad en onderzoek naar personen die tijdens de Tweede Wereldoorlog samenwerkte met Japanse autoriteiten. De PIED en AMACAB dacht dat de komst van de Nefis van tijdelijke duur was. Toen bleek dat de Nefis-medewerker Gelpke met een dubbele agenda in de stad aanwezig was en weldegelijk een permanent kantoor wilde vestigen, sloeg de houding om. Het Nefis-hoofdkantoor in Batavia ontving meerdere klachtenbrieven over het handelen van Gelpke en de Nefis. Geheel tegen haar beloftes in trachtte zij haar invloed hieruit te oefenen. Dit terwijl in Palembang, net als in Padang, al een goed functionerende inlichtingendienst actief was, welke prima in staat was om dezelfde rol als het toekomstige Nefis-kantoor uit te voeren. Het gevolg was hier een institutioneel conflict tussen civiele en militaire inlichtingendiensten.

⁹⁷ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 543, Jungschlager, *Instructies voor het hoofd Nefis buitenkantoor Palembang* (Batavia 27 juli 1946) 2.

Casus 3: Medan

In de derde en laatste casus komt het aan de noordkust van Sumatra gelegen ‘wespennest’ Medan aan bod (zie bijlage 7). Waar in Padang en Palembang weerstand kwam van Nederlandse inlichtingendiensten ondervond de Nefis in Medan juist verzet van Britse inlichtingendiensten. Deze casus geeft inzicht over het Britse verzet tegenover de komst van de Nefis en haar vertegenwoordiger. Daarnaast laat deze casus het effect van een verkeerd gekozen hoofd van een buitenkantoor zien. Het eerder besproken personeelstekort leidde ook in Medan tot problemen. De Nefis was genoodzaakt minder geschikt personeel te detacheren met alle gevolgen van dien. Uitvoerig overleg tussen de AMACAB, Nefis, Britse autoriteiten en de procureur-generaal bewerkstelligde een nieuw hoofd voor het buitenkantoor in Medan.

De Nefis-organisatie in Medan

Medan was na het einde van de Tweede Wereldoorlog het hoofdkwartier voor het aanwezige RAPWI-personeel op Sumatra. Van hieruit stuurden Britse en Nederlandse autoriteiten commandogroepen naar de interneringskampen om de geïnterneerden te registreren, te beschermen en uiteindelijk te repatriëren. Vanuit de RAPWI waren onder andere Westerling en Brondgeest in Medan aanwezig. Na hun komst deden ze alles in hun macht om het vooroorlogse Nederlandse gezag te herstellen. Zo rekruteerde Westerling oud KNIL-soldaten, waaronder Menadonezen en Ambonezen in een poging het gezag te herstellen. Bij aankomst van Britse troepen ontwapende Britse generaal Ted Kelly het *Amfor*-politiekorps, nadat op verschillende plaatsen in Medan schermutselingen met nationalistes uitbraken. Uiteindelijk vertrok Brondgeest op 28 oktober 1945 uit Medan, terwijl Westerling achterbleef met een door hem opgezet inlichtingen- en agentennetwerk. Hij beschikte over inlichtingen waar de Britten naarstig behoefte aan hadden. Ruim vijf maanden opereerde Westerling in Britse dienst, totdat in April 1946 de Nefis besloot zich in Medan te vestigen.⁹⁸

Medan werd in de archieven omschreven als een wespennest aan inlichtingendiensten en -organisaties. Waar het rapport in de inleiding sprak over zeven diensten bleek uit een brief van luitenant Nieuwenhuyzen dat in Medan meer dan twaalf instanties aan inlichtingenwerk deden, waaronder het KNIL, het BB, de NICA en de politie. Daarnaast waren er ook Britse militaire inlichtingendiensten actief in samenwerking met de Nederlandse officier Westerling.

⁹⁸ Moor, *Westerlings oorlog*, 109 – 110, 124.

De chaotische situatie en het gebrek aan samenwerking tussen verschillende inlichtingendiensten hield nog zeker twee maanden aan, waarna zowel A.I. Spits, als de directeur van de Nefis opriepen tot meer coördinatie van inlichtingendiensten in de stad. Ten einde dit doel te bereiken, werd op 8 april 1946 de Brondgeest naar Medan gestuurd om daar een werkend inlichtingenorgaan te coördineren in de vorm van een Nefis buitenkantoor.⁹⁹ Hij had eerder in Medan gediend als RAPWI-functionaris, waardoor hij de nodige kennis van de stad had.

Bij het oprichten van zijn buitenkantoor ervoer Brondgeest net als in Padang en Palembang logistieke problemen. Door de vele aanwezige inlichtingendiensten in de stad waren middelen schaars. Zo rapporteerde Brondgeest een week na aankomst dat er een groot tekort was aan bruikbaar personeel en materiaal. Van de vele duizenden geïnterneerden aanwezig in de stad hadden de vele Engelse en Nederlandse instanties al de nodige krachten in dienst genomen. Ook had hij problemen in het vinden van een kantoor met daarbij benodigd meubilair, schrijfmachines, uitrusting.¹⁰⁰ Waar wel successen bereikt waren, was de incorporatie van Westerlings Britse inlichtingendienst binnen de Nefis-structuur. Westerling en zijn ondergeschikten bleven aan Britse militaire autoriteiten rapporteren, maar werkten vanaf 1 april 1946 onder Nefis-dienstverband. Zo kwam het voor dat Nederlands personeel in Britse militaire uniformen liep.¹⁰¹ Westerling werd het hoofd van de door Brondgeest opgerichte Afdeling A: Operationele Intelligence, waarvan het focusgebied in de archieven verder onduidelijk bleef. Brondgeest creëerde zijn eigen structuur binnen het buitenkantoor, afwijkend van de algemene Nefis-structuur, zoals deze te zien is op bijlage 3. Dit bezorgde hem later de nodige kritiek, toen vanuit het hoofd buitendienst het urgente verzoek kwam om de structurering van het buitenkantoor Medan aan te passen naar de Nefis-standaard. Verder bleek uit ditzelfde verzoek dat de focus in Medan te veel lag op militaire inlichtingen. Dit moest worden overgelaten aan de militaire inlichtingendienst van het Britse troepencommando, zodat Nefis-Medan zich met verwerking van binnengebracht materiaal kon bezighouden. Ten slotte ontving Brondgeest het urgente verzoek de groei van het buitenkantoor te stoppen. De

⁹⁹ In NL-HaNA, Proc.-Gen. Hooggerechtshof Ned.-Ind., 2.10.17, inv.nr. 202, Spits, *Bestuur en Nefis* (Medan 29 april 1946) 1 en NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr 540, Wingender, *Circulaire aan de hoofden* (Batavia 8 april 1946) 1.

¹⁰⁰ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr 540, C.A.M. Brondgeest, *Organisatie van het Nefis Buitenkantoor Medan* (Medan 15 april 1946) 1.

¹⁰¹ Ibidem, R.P.P. Westerling, *Afschrift* (Medan 2 april 1946) 1.

groei van de buitendienst Nefis Medan was sneller dan de werving en opleiding van geschikt personeel.¹⁰²

Verdere problemen ontstonden voor Brondgeest, toen een discussie ontstond tussen de Britse radioluisterdienst, de AMACAB en de Nefis Medan. De Britten wilden hun dienst overdragen aan de Nederlanders, maar wilden niets met de Nefis te maken hebben. Brondgeest wilde juist alles op alles zetten om de luisterdienst bij zijn kantoor te voegen, waarmee zijn hoofddoel van centralisatie van alle inlichtingen een stap dichterbij zou komen. De Nefis maakte plannen om de Britse diensten voor de Nefis te doen kiezen. Zo was de KNIL-legerleiding gevraagd aan te dringen bij Engelsen om ook op Sumatra de Nefis als enige intelligence producent te accepteren. Verder waren vier luisterapparaten ter beschikking gesteld aan het buitenkantoor.¹⁰³ Uit latere rapporten over de vooruitgang van de opzet van het kantoor in Medan bleek niet of de Britse radioluisterdienst ook daadwerkelijk naar de Nefis overstapte. Wel bleef een aanhoudende vraag naar personeelsleden vanuit Medan zichtbaar. Dit was bijzonder, aangezien het buitenkantoor in mei gemiddeld zeventig personeelsleden had in tegenstelling tot Padang en Palembang. Hier beschikte elk kantoor over minder dan twintig manschappen. Desondanks bleef, aldus Brondgeest, de afdeling B: militaire inlichtingen vooralsnog onbezet.¹⁰⁴

Interne en externe kritiek op Brondgeest nam toe en na een bezoek aan Batavia eind mei 1946 voelde hij het einde van zijn dienstverband aankomen. In een uiterste poging dit te voorkomen stuurde Brondgeest een betoog naar de directeur van de Nefis en het hoofd van de buitenkantoren om zijn positie te verdedigen. Zo voerde hij zijn opdracht ondanks constante moeilijkheden op elk gebied uit: personeel, transport en materiaal. Vijf weken gingen verloren, voordat hij door de Engelse autoriteiten een kantoorlokaal toegewezen kreeg en dit lokaal als kantoor kon worden gebruikt. Het aangeworven personeel moest tot dan toe in hun kamkamertje werken.¹⁰⁵ Verderop in zijn betoog ging hij in op een drietal beschuldigingen, namelijk dat zijn kantoor te weinig informatie produceerde, dat het kantoor de Nefis te veel geld kostte en dat hijzelf impopulair was bij het BB in Medan. De eerste aantijging zag Brondgeest als onjuist, aangezien eenieder die Brondgeest sprak vol lof over hem vertelde. Wat punt twee betrof, zou hij hebben gesproken met luitenant De Wit van

¹⁰² NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr 540, Wingender, *Werkwijze buitenkantoren* (Batavia 3 mei 1946) 1- 2.

¹⁰³ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr 510, G. Hekket, *Radiodienst Medan* (Medan 15 mei 1946) 1-2.

¹⁰⁴ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr 540, Brondgeest, *Nominatieve opgave* (Medan 9 mei 1946) 1.

¹⁰⁵ Ibidem, Brondgeest, *Leiding Medan-kantoor* (Medan 1 juni 1946) 1.

financiën, waarbij geen enkel bezwaar naar voren kwam over zijn handelswijze. Ook het derde kritiekpunt werd door Brondgeest afgedaan als een onvermijdelijke situatie, aangezien hij “sommige heren van het BB in zijn rapporten op de tenen moest trappen.”¹⁰⁶

Ondanks zijn pogingen de functie als hoofd buitenkantoor te behouden, moest Brondgeest het onderspit delven. Op 7 juni verving de ambtenaar van het Binnenlands Bestuur G. van Gelder Brondgeest. Westerling reageerde hierop fel en stuurde een brief gericht aan de directeur van de Nefis, waarin hij aangaf niet in ondergeschikte positie te dienen onder een ‘burgerambtenaar’. Mocht dit wel het geval zijn, diende Westerling zijn ontslag in bij de Nefis.¹⁰⁷ De directeur Nefis reageerde geagiteerd en wees erop dat indien hij de positie als hoofd van het buitenkantoor geschikt achtte voor een burgerambtenaar hij dit zonder aarzelen realiseerde. Hierbij was Westerling genoodzaakt de bevelen van zijn meerdere te volgen en met tegenzin actief te blijven bij Nefis. Desalniettemin wist Westerling het nieuwe hoofd buitenkantoor Van Gelder dwars te zitten. Zo trachtte Westerling zijn afdeling te sluiten en iedereen naar huis te sturen met het excuus dat het buitenkantoor in Medan spoedig sloot. Dit mislukte echter. Westerling moest doorwerken in Nefis-detachering, maar ontweek Van Gelder constant. Van Gelder was niet onder de indruk. Hij meldde hierover slechts dat “de betrokkene die niet onder een ‘burger’ wenst te dienen op het gebied van militaire discipline nog wel iets te leren heeft.”¹⁰⁸ Uiteindelijk delfde Westerling het onderspit toen eind juni een Engels strafrechtelijk onderzoek startte tegen hem. Hierbij bevonden de Britten hem schuldig aan mishandeling van een gevangene en werd hij op 23 juli 1946 uit Nefis-dienst ontslagen.¹⁰⁹ De Britten voerden hem af naar het commando van Sumatra, alwaar hij naar Batavia vertrok en een nieuwe functie kreeg binnen het Korps Depot Troepen.

Voor de rest van het jaar nam Van Gelder het gezag over het buitenkantoor Medan op zich. De rust op het kantoor leek ogenschijnlijk wedergekeerd en Van Gelder wist zijn bestuursperiode goed door te komen. Slechts eenmaal ging Van Gelder de fout in toen eind juni het kantoor in Medan een waarschuwing ontving dat er geen misverstand moest bestaan met betrekking tot de het maken van propagandamateriaal. Nefis kon en mocht zich, vanwege haar adviserende functie, niet op het terrein van propaganda maken begeven.¹¹⁰ Verdere

¹⁰⁶ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr 540, Brondgeest, *Leiding Medan-kantoor* (Medan 1 juni 1946) 3-4.

¹⁰⁷ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr 551, Westerling, *Onbekend* (Medan 31 mei 1946) 1.

¹⁰⁸ Ibidem, G. van Gelder, *Reserve 1^e Lt. Westerling* (Medan 1 juli 1946) 2.

¹⁰⁹ Ibidem, A.P.M. de Wit, *Korpsbescheiden* (Batavia 16 augustus 1946) 1.

¹¹⁰ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr 540, Winkel, *Afd. Journalistiek* (Batavia 24 juni 1946) 1.

informatie over de dienstperiode tot eind 1946 bij de Nefis was amper beschikbaar. Wel bleek dat het kantoor in Medan geen vervoersproblemen ondervond, zoals dit elders wel het geval was. Het buitenkantoor beschikte over drie personenwagens, welke de nodige patrouilles maakten.¹¹¹ Uiteindelijk kreeg het buitenkantoor in Medan de rol van hoofdkantoor op Sumatra. Overige Nefis-kantoren op het eiland moesten kopie-rapporten aan Medan versturen, zodat dit buitenkantoor de gouverneur van Sumatra van advies kon voorzien. Daarnaast werden de overige buitenkantoren op Sumatra ondergeschikt aan het kantoor in Medan.¹¹² Hiermee was de centralisatie van inlichtingen op Sumatra door Nefis voltooid.

Reactie op de komst van Nefis

Brondgeest had bij zijn aankomst in Medan een groot personeelsprobleem door de verscheidenheid aan geheime diensten binnen de stad. Allen waren naarstig op zoek naar getraind en geschoold personeel. Het aanbod groeide intussen in deze fase niet. Brondgeest trachtte dit probleem op te lossen door de gehele Engelse inlichtingendienst over te nemen, waarvan Westerling onderdeel uitmaakte. Om dit te bereiken onderhield hij contact met het hoofd van de Britse inlichtingendiensten majoor H. Walker. Hij verklaarde zich bereid zijn dienst aan Nefis over te dragen en gaf daarbij zijn wens te kennen hier spoedig een begin mee te maken, zodat Nefis-personeel vertrouwd raakte met Engelse methodes. Brondgeest moest zijn aanbod afslaan, doordat hij nauwelijks in staat was officieren voor dit werk te vinden die beschikbaar en de Engelse taal machtig waren.¹¹³ Dit bleek een gemiste kans voor Brondgeest, aangezien hij op een later moment in de problemen zou raken met de Engelse diensten. Wel wist Brondgeest Westerling en zijn dienst over te nemen.

Eind april bleek er voor het personeelsprobleem geen oplossing. De Britten bleven aandringen om hun inlichtingendienst op te laten gaan in de Nefis. Brondgeest had immer een tekort aan officieren die dit konden bewerkstelligen. Brondgeest bleef telegrammen met spoedaanvragen voor assistentie sturen. Zo zou zonder de hulp van het hoofdkantoor in Batavia geen oplossing komen.¹¹⁴ Halverwege mei leek het overnemen van de Britse dienst echter ondenkbaar. Uit een rapport van luitenant Hekket van de Nefis bleek dat de Britse houding na aanvankelijke terreinwinst was omgedraaid. Zo schreef majoor Hawker: *“I don't*

¹¹¹ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 555, Jungschlager, *Vervoer* (Batavia 4 september 1946) 3.

¹¹² NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr. 540, Winkel, *Uitwisseling gegevens Nefis buitenkantoren* (Batavia 18 juli 1946) 1.

¹¹³ Ibidem, Brondgeest, *Organisatie van het Nefis buitenkantoor Medan* (Medan 15 april 1946) 2.

¹¹⁴ Ibidem, Brondgeest, *Oprichting Nefis buitenkantoor Medan* (Medan 30 april 1946) 2.

want any interference of the Dutch in my business.”¹¹⁵ Tijdens zijn reis naar Padang kwam hem de situatie tussen Ballendux en Gelpke, die in maart ook al in Medan actief werkte voor de Nefis, ter oren. Dit had voor kwaad bloed bij de Britten gezorgd, waardoor er een omkeer in houding ontstond. Met veel moeite lukte het Hekket de Britten te overtuigen kopieën van de luisterrapporten aan de Nefis door te sturen. Deze formulieren werden in de avond tegen vijf uur verstuurd, nadat de Engelsen de nodige vertalingen ervan hadden gemaakt en gedistribueerd aan het commando van de Nederlandse Troepen en het BB.¹¹⁶

Ten einde de situatie op te lossen, vroeg Hekket aan gouverneur Spits om assistentie in het conflict. Toen hij de gouverneur echter vroeg of hij de Nefis wilde steunen ingeval Hekket niet slaagde in het opzetten van de radioluisterdienst, zoals die ook op Java functioneerde, gaf hij ontwijkend antwoord. De Nefis kreeg bij de Britten en het BB in Medan een slechte reputatie. Brondgeest had zowel van de Engelsen als van eigen troepen geen assistentie gekregen in toen lopende transportprobleem en moest uitwijken naar Japanse hulp. Verder waren langdurige audiënties nodig om in de bijgebouwen van woningen drie kamertjes te mogen inrichten als kantoor van de afdeling pers intelligence. Uiteindelijk kwam het BB de Nefis toch tegemoet in het conflict omtrent het telegrafisten-vraagstuk en de overname van de Britse interceptiedienst. Het BB stelde een van haar telegrafisten ter beschikking aan de Nefis. Deze persoon had onder Ballendux in Padang gewerkt ten tijde van het conflict met het Nefis buitenkantoor aldaar, maar had een geheel andere lezing van het conflict dan Ballendux deze eerder beschreef. Van de zes telegrafisten die voor Ballendux interceptiewerk verrichtten, moesten twee wegens familieomstandigheden vertrekken en was een ander overgeplaatst. Ballendux stuurde uit woede de overige personeelsleden naar huis. Hiervan profiteerde Gelpke na aankomst in Padang door ze allen naar de Nefis over te plaatsen.¹¹⁷ Dit was niet afgesproken, maar het was een kans die Gelpke niet kon laten liggen.

De verhoudingen tussen de Britten, de Nefis en het BB bleven gespannen. Desalniettemin bleef de Nefis streven naar de overname van de Britse inlichtingendiensten, ondanks de vele klachten die opkwamen over de samenwerking tussen het Nefis buitenkantoor en de 26^e Brits-Indische infanteriedivisie. Wel werkte de Nefis steeds meer naar een centrale rol van de coördinatie van alle inlichtingen toe. Zo werkte de Nefis dienst

¹¹⁵ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr 510, Hekket, *Radiodienst Medan* (Medan 15 mei 1946) 2.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Ibidem, 3.

naarmate de werkzaamheden in de stad vorderden in nauwer contact met de Britten en de CO-AMACAB, met uitzondering van militaire intelligence.¹¹⁸ Dit werd benadrukt in instructies voor het hoofd van de Nefis Medan, waarin beschreven stond hoe het buitenkantoor nauw contact onderhield met de intelligence-instanties van de AMACAB, de geallieerden en Nederlandse strijdkrachten ter uitwisseling van gegevens en het voldoen aan informatieverzoeken.¹¹⁹ Pas toen Van Gelder het bestuur overnam van het buitenkantoor in Medan leek de coördinatie tussen Britse en Nederlandse diensten soepel te verlopen.

De relatie tussen de Nefis en andere inlichtingendiensten in Medan was niet het enige wat voor gespannen situaties zorgde. De aanstelling van Brondgeest was voordat hij in Medan aankwam al een punt van discussie tussen de directie van de Nefis en de AMACAB. Zodra de oprichting van het Nefis buitenkantoor in Medan bekend was, bleek dat de positie van Brondgeest al niet geschikt was voor hem. "Hoewel het mij bekend is dat ten aanzien van de heer Brondgeest enige bezwaren zijn, meen ik van zijn grote lokale bekendheid en organisatietalenten gebruik te moeten maken om hem tijdelijk te belasten met de voorbereidingen, verbonden aan de oprichting van een Nefis-kantoor."¹²⁰, aldus de directeur Nefis. De Nefis verzocht iedereen om Brondgeest te ondersteunen, wanneer dit nodig was, maar tegelijkertijd vroeg Nefis te zoeken naar een geschikte aflosser, welke zo snel mogelijk Brondgeest kon vervangen. Hiervoor benaderde de directeur Nefis alle CO-AMACAB's, de legerleiding van het KNIL en de gouverneur van Sumatra.

De aanstelling van Brondgeest pakte zoals verwacht verkeerd uit. Een brief betreffende de relatie tussen het bestuur en de Nefis in Medan beschreef hoe de komst van Brondgeest constant voor problemen zorgde. Uit het in de inleiding geciteerde overzicht van inlichtingendiensten actief in Medan bleek dat na bijna een maand nadat de Nefis in Medan was aangekomen ze haar doel niet had bereikt. Er heerste immer een chaotische toestand tussen de inlichtingendiensten, waarbij genoemde diensten langs, naast en door elkaar heen werkten. Hierdoor nam het risico op het lekken van bronnen en informatie toe en de betrouwbaarheid van de inlichtingen af. Daarnaast was het onmogelijk drie onafhankelijke diensten financieel te ondersteunen en bleek er van de gewenste coördinatie door Nefis geen sprake. De directeur Nefis hield zichzelf hiervoor aansprakelijk, aangezien hij zich genoodzaakt

¹¹⁸ In NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr 540, Brondgeest, *Organisatie Medan Buitenkantoor* (Medan 17 mei 1946) 1 en P. Scholten, *Samenvatting gehouden bespreking* (Medan juni 1946) 1.

¹¹⁹ Ibidem, Hoorweg, *Instructies voor het hoofd van het Nefis buitenkantoor Medan* (Batavia 3 juni 1946) 1.

¹²⁰ Ibidem, Hoorweg, *Oprichting buitenkantoor Medan* (Medan 9 april 1946) 1.

zag de organisatie van het Nefis-kantoor in Medan in handen te leggen van Brondgeest.¹²¹ Het was dan ook de AMACAB die een einde maakte aan de ongewenste toestand in Medan. Zij dienden een voorstel in bij de directeur Nefis om met medewerking van de Directeur BB te bereiken dat de controleur bij het BB G. van Gelder door de directeur Nefis wordt belast met de leiding van het buitenkantoor Medan.¹²² De persoonlijke eigenschappen en eerdere verdiensten van Brondgeest konden het hoger bevel er niet van overtuigen hem de inlichtingendienst voor noord-Sumatra te laten leiden. Brondgeest probeerde zijn overplaatsing te voorkomen door het eerde benoemde betoog te sturen. Hierin stelde Brondgeest de vraag waarom hij tot drie keer toe naar voren was geschoven om de oprichting van het buitenkantoor te bewerkstelligen. Dit was onderstreept in het betoog en in de kantlijn stond als reactie op de opmerking van Brondgeest geschreven: “omdat we helaas niemand anders hadden.”¹²³ Waar hij als militair zijn rol uitstekend uitvoerde onder de RAPWI maakte hij het als inlichtingenofficier niet waar. Op 10 juni vertrok Brondgeest uit Medan.

Terugblikkend, is geconstateerd dat de komst van de Nefis vanuit Nederlandse inlichtingendiensten aanvankelijk positief werd ontvangen. De komst van een centraliserende en coördinerende dienst in Medan was hoognodig. De weerstand kwam ditmaal later en Britse hoek. Zij wilden aanvankelijk ook samenwerken met Nefis en assisteerden bij de logistieke problemen, maar trokken zich snel terug toen de incompetentie van de Nefis in Padang kenbaar werd. Deze problemen waren het gevolg van een tekort aan ervaren personeel bij de Nefis en het uitblijven van een geschikte kandidaat. Uiteindelijk koos Nefis voor Brondgeest. Deze keuze bleek fataal, aangezien hij niet alleen de Britse, maar ook de Nederlandse woede middels het BB op zich haalde. Uiteindelijk werd na overleg tussen de Britse- en Nederlandse autoriteiten besloten om naarstig een opvolger in te stellen afkomstig van het BB. De situatie kalmeerde en het buitenkantoor werd het centrum van inlichtingen op Sumatra.

¹²¹ NL-HaNA, Proc.-Gen. Hoogerechtshof Ned.-Ind., 2.10.17, inv.nr. 202, Bruggeman, *Bestuur en Nefis* (Medan 23 april 1946) 1 – 2.

¹²² Ibidem, Spits, *Bestuur en Nefis* (Medan 29 april 1946) 3.

¹²³ NL-HaNA, NEFIS en CMI, 2.10.62, inv.nr 540, Brondgeest, *Leiding Medan-kantoor* (Medan 1 juni 1946) 4.

Conclusie

In hoeverre er sprake was van samenwerking al dan niet frictie tussen de Nefis en reeds gevestigde inlichtingendiensten op Sumatra in 1946 tijdens de oprichting van de Nefis buitenkantoren op Sumatra stond in dit onderzoek centraal. De casussen geven een helder beeld over het ontstaan van de drie buitenkantoren van de Nefis verspreid over Sumatra en laten zien hoe reeds gevestigde inlichtingendiensten op de komst van de Nefis reageerde. Er was al met al bij de opzet van de Nefis op Sumatra veel frictie en weerstand, ondanks het feit dat de Nefis-leiding in overleg met de AMACAB, Britse militaire autoriteiten en het Binnenlands Bestuur in deze steden samenwerkten. Hierover besteedde tot dusverre de huidige historiografie geen aandacht. Op regionaal niveau was er sprake van verzet door de reeds aanwezige diensten en wilde deze diensten geen onderdeel uitmaken van de Nefis-organisatie. De Nefis arriveerde met dit doel op Sumatra. Nefis moest buitenkantoren organiseren welke de inlichtingstromen centraliseerden en samenwerking tussen diensten coördineerde. Hierbij diende de Nefis als coördinerend lichaam voor alle in de betreffende sector werkende inlichtingorganisaties. Daarnaast waren de buitenkantoren een vraagbaak voor de militaire en civiele autoriteiten voor politieke- en strategische inlichtingen. Nefis-Medan kreeg uiteindelijk eind 1946 als onderdeel van deze centralisatie de rol van centraal buitenkantoor op het eiland Sumatra toegewezen. Al het directe contact met het hoofdkantoor in Batavia vond plaats via Medan. Tevens ontving het buitenkantoor in Medan kopieën van alle vergaarde inlichtingen, zodat het buitenkantoor van alle ontwikkelingen op Sumatra op de hoogte was en deze kon doorspelen aan de autoriteiten.

Voordat dit mogelijk was, moesten de Nefis-kantoren eerst worden opgezet. Om dit te realiseren, incorporeerde Nefis lokale AMACAB- en Britse inlichtingendiensten in hun organisatie. Deze strategie paste de Nefis toe in alle drie de casussen. De Nefis maakte gebruik van bestaande infrastructuren en netwerken. In Padang was dit de AMACAB-inlichtingendienst van Ballendux, in Palembang de PIED en in Medan de Britse militaire dienst van Westerling's en de Britse radioluisterdienst. Met de incorporatie van de al aanwezige diensten wist de Nefis in een klap te beschikken over kennis, ervaring, netwerken en middelen van deze al bestaande inlichtingendiensten. Dit model bracht ook een groot nadeel met zich mee, zoals geconstateerd werd in elke casus. Zowel Ballendux, Wijnmalen en de Britten, accepteerden niet dat zij na al hun energie en inzet bij het opzetten van hun inlichtingendienst

het beheer over deze dienst verloren. Alle drie hadden zich sinds het eind van de Tweede Wereldoorlog ingezet in het oprichten van een inlichtingennetwerk en het organiseren van een inlichtingendienst om de AMACAB te voorzien van informatie. Door de komst van de Nefis verloren zij hun invloed en gezag binnen hun eigen organisaties. Dit stagneerde de groei van Nefis buitenkantoren en leidde tot gebakkelei over en weer.

Verdere groei van de buitenkantoren werd eveneens in de weg gestaan door personele en materiele tekortkomingen. Uit de vele aanvragen voor personeel en maandelijks verstuurde nominatieve opgaves bleek een constant tekort aan werknemers. De inzet van burgers en lokale bevolking als bijvoorbeeld typistes was hierdoor de standaard. Rekruten met een inlichtingenachtergrond waren moeilijk te vinden. Daarnaast waren de beschikbare middelen die de Nefis bezat onjuist verdeeld. In Padang waren bijvoorbeeld slechts vier personeelsleden gedetacheerd, terwijl het buitenkantoor in Medan op datzelfde moment over zestig personeelsleden beschikte. Soortgelijke problemen hielden ook aan bij het verkrijgen van uitrustingen en materiaal, zoals tafels, stoelen, schrijfmateriaal, zendapparatuur en vervoersmiddelen. Ook kantoorruimtes waren schaars. Er werd vanuit huis of hotels gewerkt waar de Nefis-personeelsleden verbleven. Basisvoorzieningen, zoals elektriciteit en zendapparatuur, waren in 1946 nog niet de standaard.

De komst van de Nefis als coördinerende en uiteindelijk centrale inlichtingendienst was op bestuursniveau in overleg besloten met het bestuur van zowel Britse als Nederlandse autoriteiten, de Nefis en de procureur-generaal. Alle partijen waren het eens dat een situatie zoals deze in Medan was ontstaan, waar door het veelvoud aan inlichtingendiensten een chaotische toestand heerste waarbij diensten langs, naast en door elkaar heen werkten, ongewenst was. Soortgelijke situaties versterkten de noodzaak voor de oprichting van Nefis buitenkantoren. Aanvankelijk gebeurde dit ook toen Gelpke in Padang aankwam en met steun van de AMACAB aldaar personeel, materialen en een kantoorruimte aangewezen kreeg. Ook uit Medan kwamen positieve signalen over de samenwerking daar. Zodra bleek dat Brondgeest ongeschikt was voor zijn functie deed Nefis een verzoek bij de CO-AMACAB en het BB om op te zoeken naar een meer geschikte kandidaat. Naar aanleiding van dit verzoek werd de Binnenlands Bestuurder Van Gelder aangenomen als hoofd van het buitenkantoor van Medan. In Medan bleek eveneens sprake van samenwerking tussen Nefis en Britse militaire inlichtingendiensten. Deze laatste wilden hun dienst snel overgeven aan Nefis, zodat het personeel ervaring op kon doen onder de nieuwe werkgever. De dienst van Westerling werd

al snel na de komst van Brondgeest aan de Nefis toegevoegd. Uit alle archieven bleek tevens dat de Nefis in het vergaren er niet alleen voor stond. De Nefis, AMACAB en Britse inlichtingendiensten deelden inlichtingen met elkaar. Vele kopieën van verslagen, rapportages en zelfs in beslag genomen materialen werden rondgestuurd.

Op regionaal niveau daarentegen was een andere tendens. Inlichtingendiensten weigerden met Nefis samen te werken. Zelfs Spoor achtte zich genoodzaakt na overleg met de directeur Nefis een notificatie uit te sturen aan zowel de Britse- als civiele autoriteiten. In Padang liep de Nefis al snel vast in discussies met Ballendux van de AMACAB. Hij weigerde onder Nefis-detachering te werken indien hij niet het hoofd buitenkantoor wordt. Hierdoor gingen maanden voorbij, voordat de Nefis in Padang zelfstandig inlichtingen vergaarde. Ook buiten Padang werd de invloed hiervan door Nefis gevoeld. In Palembang ontstond een soortgelijke situatie, waarbij de PIED zich verzette tegen de overname door de Nefis. Zij achtte de tussenkomst van Nefis in een al goedwerkend inlichtingenapparaat overbodig. In Medan gebeurde hetzelfde, maar dit keer tussen Nefis en de Britse autoriteiten. Zodra bekend werd wat zich in Padang had afgespeeld tussen de Nefis en Ballendux hield bijna elke vorm van communicatie op. Ook de contacten met het BB en de AMACAB verliepen zeer moeizaam.

Als alle drie de casussen naast elkaar gelegd worden, blijken de overeenkomsten tussen de drie casussen te domineren. Ondanks het feit dat de Nefis steeds weer met een andere inlichtingendienst te maken kreeg, bleef verzet tegen Nefis op regionaal niveau aan de ene kant en samenwerking op bestuurlijk niveau aan de andere kant de norm. Telkens weer werd Nefis ondersteuning beloofd door de CO-AMACAB's of door het Britse militaire opperbevel. In Padang stond Ballendux er positief tegenover het werken onder Nefis-verband, mits hij hoofd van het buitenkantoor werd. Ook in Palembang kreeg Gelpke alle ondersteuning die hij nodig had bij het opzetten van een vroege dienst. Elke keer weer mondde aanvankelijke tegemoetkoming op regionaal niveau uit in vormen van verzet en frictie. Nefis-werkzaamheden werden gestaakt of zelfs tegengewerkt vanuit de gevestigde inlichtingendiensten. Vanuit de Nefis-directie, AMACAB of het Britse militaire bevel moest vervolgens worden ingegrepen. Nefis was immer unaniem aangewezen als de centrale dienst.

Voor deze frictie en weerstand in elke casus tegen de komst van de Nefis en de problematiek bij het opzetten van de buitenkantoren zijn een aantal verklaringen. Ten eerste de onervarenheid van het Nefis-personeel en de beperkte beschikbaarheid van voorraden en apparatuur. Door de grote hoeveelheid aan inlichtingendiensten actief op Sumatra en Java

was er grote vraag naar inlichtingenpersoneel, hetgeen het aanbod aan ervaren medewerkers schaars maakte. De komst van de Nefis op Sumatra was pas acht maanden na de Japanse overgave, waardoor zich in de tussentijd verschillende Britse en AMACAB-inlichtingendienst konden vestigen. Zij konden personeel rekruteren uit de vele geïnterneerden op het eiland. De afwezigheid van de Nefis in deze periode ontzag de organisatie deze mogelijkheid. Hierdoor was de Nefis veelal aangewezen op jonge en onervaren Nefis-medewerkers zoals Gelpke of ongeschikte medewerkers als Brondgeest. Dit had grote gevolgen.

Daarnaast zorgde nog een aantal andere factoren voor gebrek aan personeel bij de Nefis. Allereerst de herbezetting van Nederlands-Indië. De Nefis was net als het Britse opperbevel niet berekend op een herbezetting van zowel Java als Sumatra. Tot een aantal weken voor het eind van de oorlog was Java het strijdtoneel van de Nefis. Inlichtingenvergaring over Java stond centraal. De Nefis kwam hier reeds 16 oktober 1945 in Batavia aan en focuste zich op de ontwikkelingen aldaar. Toen het SWPA plots besloot om Java over te dragen aan het Britse SEAC stond niet alleen het Britse opperbevel voor een verassing, maar ook de Nefis. Nefis had nog geen acties op Sumatra uitgevoerd en had nog de middelen als het personeel om hier enige invloed uit te oefenen. Het zou tot januari 1946 voor de eerste plannen gemaakt werden voor de uitbreiding naar het eiland. Daarnaast raakte na de Japanse overgave personeel kwijt aan de NICA-detachementen verspreid over de archipel en had het zojuist een reorganisatie ondergaan. Om de herbezetting van Nederlands-Indië te bewerkstelligen, werden NICA- en later AMACAB-detachementen met de Britse troepen meegestuurd om de belangen van het Nederlandse koloniale gezag te behartigen. Ook hiervoor werd ervaren Nefis-personeel gerekruteerd en ingezet. Als laatste ondervond de Nefis vlak voor het eind van de oorlog een reorganisatie. Alhoewel uit de bronnen niet helder was of deze reorganisatie problemen met zich meebracht omtrent de rekrutering van personeel, is het aannemelijk dat dit weldegelijk de focus van rekrutering afhaalde.

Een tweede reden voor de frictie op regionaal niveau waren door Nefis gemaakte fouten. Als direct gevolg van de onervarenheid van het personeel werden door de Nefis vergissingen gemaakt. Zo stuurde de Nefis dezelfde Gelpke die een aantal weken eerder nog voor commotie zorgde in Padang naar Palembang. Daarnaast was hem opgedragen met een dubbele agenda aan de slag te gaan, terwijl de AMACAB in Palembang openstond voor nauwe samenwerking. Toen de CO-AMACAB het ware doel van Gelpke ontdekte, hield hulp vanuit de civiele autoriteiten op. Pas na interventie van het bestuur van zowel de AMACAB als de Nefis

werd deze alsnog geboden en smolten de PIED en Nefis Palembang samen. Ook in Medan maakte Nefis een grote fout: de aanstelling van Brondgeest. Als militair mocht Brondgeest dan wel succesvol zijn, maar als inlichtingenman was hij dat zeer zeker niet. Desalniettemin koos de Nefis, enigszins noodgedwongen, voor Brondgeest als hoofd van het buitenkantoor.

Een derde reden voor het verklaren van de moeilijke verstandshouding op regionaal niveau was de weerbarstigheid van individuen. Zoals eerder beschreven, accepteerden individuen als Ballendux en Wijnmalen niet dat hun diensten opgenomen werden in de Nefis na maanden van energie en inzet te hebben gestoken in het opzetten een zelfstandige inlichtingendienst. Dit resulteerde in institutioneel getouwtrek tussen de verschillende inlichtingenorganisaties. Het bronmateriaal toonde een constante discussie tussen vrager en aanbieder van inlichtingen (zie *Intelligence cycle*). Door de incorporatie in de Nefis verloren gevestigde diensten beheer over hun eigen organisatie. Dit was logischerwijs geen optie. Ook de Britten hadden een soortgelijke reactie in Medan toen hun ter ore kwam hoe Nefis acteerde in Padang tegenover Ballendux en zijn dienst. De Britten wilden niet dat hun luisterdienst zou resideren onder de Nefis. Daarnaast vonden de al gevestigde inlichtingendiensten het niet efficiënt dat een nieuwe en zelfstandige dienst naar hun sector kwam om zich op hetzelfde terrein te bewegen, terwijl zij daar reeds volledig inzetbaar waren.

Kortom, er was sprake van nauwe samenwerking op bestuurlijk niveau, maar tegenwerking en frictie tussen de Nefis en reeds gevestigde inlichtingendiensten op regionaal niveau op Sumatra bij het realiseren van de organisatie, opzet en uitvoerende taken van de buitenkantoren in de betreffende periode. Dit schetst een tweezijdig beeld van samenwerking aan de ene kant en frictie aan de andere kant tussen Nefis en de overige inlichtingendiensten. De voornaamste redenen hiervoor waren de logistieke problemen, alsmede fouten gemaakt door de Nefis als gevolg van onervarenheid en de standvastigheid van reeds aanwezige inlichtingendiensten welke geen onderdeel van de Nefis wilde uitmaken. Het ging hierbij om institutionele conflicten onderling, waarbij vanaf hogere hand ingegrepen moest worden. Republikeinse gedragingen en politieke invloeden speelden hierbij geen rol. Bij de bestudering van de bronnen is dan ook geen sprake van politisering geweest, maar ging het om institutionele conflicten over de verdeling van schaarse middelen en behoud van eigen opgezette inlichtingendiensten ten opzichte van de Nefis.

Met dit onderzoek is een concreter beeld ontstaan over de benarde situatie op Sumatra in de drie *key zones* omtrent het ontstaan van de Nefis, waarover tot nu toe weinig

historisch onderzoek aanbesteed is door de focus op Java. Er is een helder beeld ontstaan hoe inlichtingendiensten interacteerde op Sumatra na de komst van Nefis en onder welke omstandigheden Nefis zich wisten te handhaven op het eiland. Hiermee wordt eveneens een bijdrage geleverd aan de institutionele geschiedenis van de Nefis na de Tweede Wereldoorlog, hetgeen tot nu toe ontbrak op organisatorisch en regionaal niveau. Het model waar Nefis zich mee wist te vestigen op Sumatra, namelijk door overname van bestaande inlichtingennetwerken, was hier een belangrijk onderdeel van. Met ondersteuning van bovenaf kreeg Nefis het voor elkaar de diensten op Sumatra te consolideren en bestaande inlichtingennetwerken naar zich toe te trekken. Interessant is verder dat het genoemde debat omtrent het conflict tussen Van Mook en Spoor over de toekomst van de Nefis als inlichtingendienst in Nederlands-Indië geen effect had op de samenwerking tussen civiele en militaire diensten. Er werd op bestuurlijk niveau tussen civiele en militaire autoriteiten afgesproken dat de Nefis een voorttrekkende rol kreeg in centralisatie van politieke- en strategische inlichtingen. De tegenwerking die Nefis bij de oprichting ervoer, was het gevolg van eigen fouten, onervarenheid en weerbarstigheid van individuen. Spoor bemoeide zich ogenschijnlijk, zoals bleek in het onderzochte archiefmateriaal, slechts eenmaal met de problematiek rondom de Nefis. Van Mook bemoeide zich ogenschijnlijk niet met deze kwestie, aldus het ontbreken van bronmateriaal waar dit uit duidelijk wordt.

Ten slotte is met dit onderzoek voor het eerst een extreem Nederlands voorbeeld behandeld van *Interservice Rivalry* in een relatief klein gebied op Sumatra. Zoals de introductie van dit onderzoek al duidelijk maakte, waren er in Medan alleen al zeven inlichtingendiensten die over elkaar heen vielen. In Padang en Palembang waren elk drie diensten actief, zover onderzocht bronmateriaal dit kenbaar maakte. Hierbij kan geconstateerd worden dat hetgeen politicologe Myrick bepleitte in haar artikel *Do external threats unite?* overeenkomt met de situatie op Sumatra in deze fase van het conflict in Nederlands-Indië. De dreiging van het conflict met de Republikeinen zorgde ook hier niet direct tot samenwerking en coöperatie tussen inlichtingendiensten. Integendeel, de beperkte middelen en veelvoud aan inlichtingsdiensten creëerden polarisatie en maakte het samenwerking onderling in het veld moeilijker. Aanvankelijk werd Nefis geholpen, maar toen blijktbaar werd dat de Nefis een leidende rol kreeg en diensten hierin opgingen, reageerden deze met tegenwerking en stagnering van de Nefis-werkzaamheden.

Bibliografie

Primaire bronnen

Nationaal Archief, Den Haag, Algemene Secretarie van de Nederlands-Indische Regering en de daarbij gedeponeerde Archieven, nummer toegang 2.10.14, inventarisnummer 3595 stukken betreffende klachten over het brits militair bestuur in Palembang en over het optreden van hun troepen 1946 feb-aug.

Nationaal Archief, Den Haag, Procureur-Generaal bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.17, inventarisnummer 202, stukken betreffende de organisatie, taak en bevoegdheden van de Nefis, later de CMI en hun verhouding tot het Binnenlands Bestuur 1946 – 1949.

Nationaal Archief, Den Haag, Procureur-Generaal bij het Hooggerechtshof van Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.17, inventarisnummer 258, Geographical index map, Civil Affairs intelligence Section NEFIS, kaart van de Nederlands-Indische archipel en kaart van Batavia en daarop aangegeven de locaties van Japanse gebouwen, instellingen en kampen, samengesteld door de Nefis.

Nationaal Archief, Den Haag, Netherland Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 510, stukken betreffende verhouding tot en samenwerking van Nefis met buitenlandse intelligence organisaties 1946.

Nationaal Archief, Den Haag, Netherland Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 540, BK. Medan 1946.

Nationaal Archief, Den Haag, Netherland Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 542, BK. Padang 1946 – 1947.

Nationaal Archief, Den Haag, Netherland Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 543, BK. Palembang 1946, 1948.

Nationaal Archief, Den Haag, Netherland Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 551, Brief van J. Nieuwenhuyzen, hoofd inlichtingendienst C.Z.M. inzake intelligencediensten te Medan en betreffende handelingen van de Nederlandse officier Westerling te Medan 1946.

Nationaal Archief, Den Haag, Netherland Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 555, stukken betreffende transportmoeilijkheden van personeel van diverse buitenkantoren.

Nationaal Archief, Den Haag, Netherland Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 556, stukken betreffende de organisatie en opbouw van het net van Buitenkantoren in Nederlands-Indië.

Nationaal Archief, Den Haag, Netherland Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 581, BK. Padang 1946 – 1948.

Nationaal Archief, Den Haag, Netherland Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 582, BK. Palembang 1946 – 1948.

Nationaal Archief, Den Haag, Netherland Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 713, Rapport van L.G. Gelpke inzake organisatie van inlichtingen- en intelligencewerk op Sumatra 1946.

Nationaal Archief, Den Haag, Netherland Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 779, chronologisch reisverslag van mr. L. Gelpke, reserve 2^e Luit. Inf. Betrekkelijk bevindingen te Padang 1946.

Nationaal Archief, Den Haag, Netherland Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 786, Rapporten van jhr. W. CH. Goldman, commissaris van politie te Padang en van A.H. Ballendux, Controleur BB Residentie SWK inzake ontwikkelingen ter SWK.

Nationaal Archief, Den Haag, Netherland Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 811, maandrapport over september opgemaakt door Bk. Palembang 1946.

Nationaal Archief, Den Haag, Netherland Forces Intelligence Service [NEFIS] en Centrale Militaire Inlichtingendienst [CMI] in Nederlands-Indië, nummer toegang 2.10.62, inventarisnummer 812, twee wekelijkse rapporten opgemaakt door Bk Palembang 1946.

Secundaire literatuur

- Bar-Joseph, U., 'The Politicization of Intelligence: A Comparative Study', *International Journal of Intelligence and Counterintelligence* 26 (2013) 347 – 369.
- Boerhout R. en S Lindhout, *N.E.F.I.S. en K.N.I.L. in Indonesië: de Netherlands Eastern Forces Intelligence Service en het Koninklijk Nederlands Indisch Leger ten tijde van de kolonisatie van Indonesië*, (proefschrift Amsterdam 1982) 60 – 103.
- Bussemaker, H. Th., *Bersiap! Opstand in het paradijs: De Bersiap-periode op Java en Sumatra 1945-1946* (Zutphen 2005) 11 – 101, 287 – 327.
- Doorn, J.A.A. en J.W Hendrix., *Ontsporing van geweld: over het Nederlands Indisch/Indonesisch conflict* (Rotterdam 1983) 50 – 54, 76 – 105, 141 – 144.
- Friedman, H., 'Arguing over empire: American Interservice and Interdepartmental Rivalry over Micronesia, 43-47', *Journal of Pacific History* 29-1 (1994) 36 – 48.
- Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 11C* (Amsterdam 1986) 48 – 67, 173 – 275, 475 – 494, 577 - 595.
- Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog 12B* (Den Haag 1989) 828 – 832.
- Kent, Sherman, *Strategic Intelligence for American World Policy* (Princeton 1966) i – xi, 69 – 77.
- Kluiters, F.A.C., *De Nederlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten* ('s-Gravenhage 1993) 259 – 270.
- Limpach, Remy, *De brandende kampongs van Generaal Spoor* (Amsterdam 2016) 20 – 54, 99 – 103, 180 – 235.
- Limpach, Remy, 'Gegevens kosten levens'. De inlichtingenstrijd om Indonesië, 1945 – 1949', in Gert Oostindie e.a. ed., *Over de grens, Nederlands extreem geweld in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949* (Amsterdam 2022) 203 – 241.
- Lowenthal, M. M., *Intelligence from secrets to policy* (Washington 2011) 1 – 11, 18 – 27, 55 – 67.
- Man, J. de, *Opdracht Sumatra – Het Korps Insulinde 1942-1946*. (Houten 1987) 27 – 28, 133 – 171.
- McMillan, Richard, 'British military intelligence in Java and Sumatra 1945 - 46', *Indonesia and the Malay world* 37-107 (2009) 65 – 81.
- McMillan, Richard, *The British occupation of Indonesia 1945 – 1946: Britain, The Netherlands and the Indonesian Revolution* (London 2005) 10 – 19, 113 – 138.
- Moor, J.A. de, *Generaal Spoor* (Zeist 2011) 105 – 225.
- Moor, J.A. de, *Westerlings oorlog Indonesië 1945 – 1950* (Amsterdam 1999) 84 – 128.
- Munro, D., *The first eight months of the British occupation of Indonesia September 1945 – May 1946* (Massachusetts 1952).
- Myrick, R., 'Do external threats unite or divide? Security crisis, rivalries, and polarization in American Foreign Policy', *International Organization* 75-4 (2021) 921 – 958.

- Nortier, J.J., *Acties in de Archipel: De intelligence-operaties van Nefis-III in de Pacific-oorlog* (Franeker 1985) 318.
- Oostindie, Gert, *Soldaat in Indonesië* (Amsterdam 2018).
- Stevens, R.J.J., *'Manipulatie van informatie? De rol van de Nederlandse militaire inlichtingendiensten in Indonesië ten tijde van het Nederlands-Indonesisch conflict 1945- 1949'*, *Centrum voor Parlementaire Geschiedenis, Politieke opstellen 11-12 1991* (Nijmegen 1992) 149 – 168.
- Verhoeven, B., *Gemanipuleerde informatie? De rol van generaal Spoor in de inlichtingendienst de Nefis ten tijde van de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd 1945 – 1949* (Utrecht 2014) 7 – 19, 37 – 50, 57 – 60.
- Westerling, R.P.P., *Mijn Mémoires* (Amsterdam 1952) 49 – 112.
- Zijlmans, C.G., *Eindstrijd en ondergang van de Indische bestuursdienst – het corps Binnenlands Bestuur op Java 1945 - 1950* (Amsterdam 1985) 28 – 32, 32 – 34, 41 – 44.

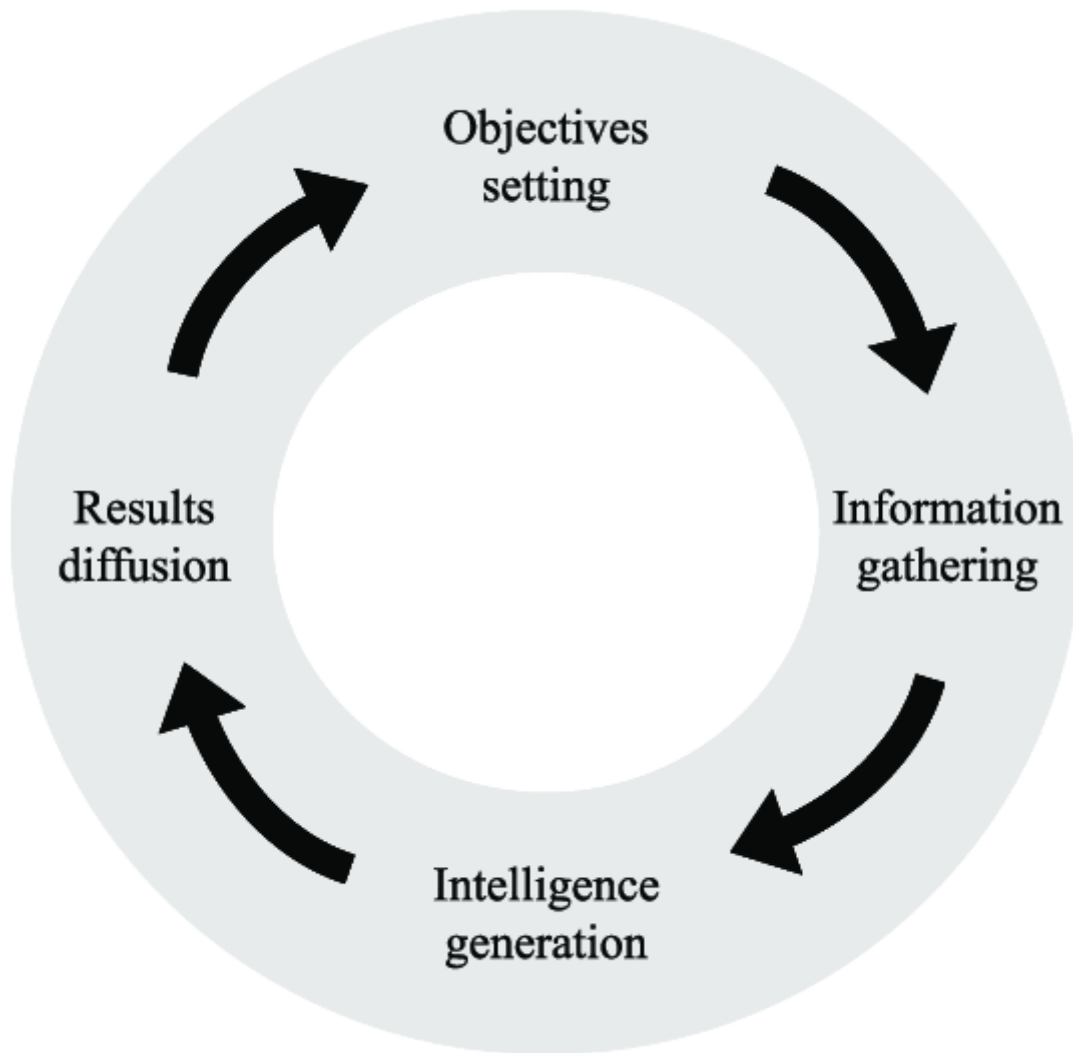
Lijst van afkortingen

ADCS	Anglo-Dutch Country Section
AGS	Allied Geographical Section
AMACAB	Allied Military Administration Civil Affairs Branch
BB	Binnenlands Bestuur
CMI	Centrale Militaire inlichtingendienst
CO-AMACAB	Commanding Officer - Allied Military Administration Civil Affairs Branch
KNIL	Koninklijk Nederlands-Indisch leger
RAPWI	Recovery Allied Prisoners of War and Internees
Nefis	Netherlands Forces Intelligence Service
NICA	Netherlands Indies Civil Administration
PID	Politieke Inlichtingendienst
PIED	Politieke en Economische Inlichtingendienst
SEAC	South-East Asia Command
SOE	Special Operations Executive
SWPA	South West Pacific Area

Bijlages

Bijlage 1

De Intelligence cycle

Bron: Researchgate

https://www.researchgate.net/figure/The-intelligence-cycle_fig3_317263052

Geraadpleegd op 6-juni-2022.

Bijlage 2

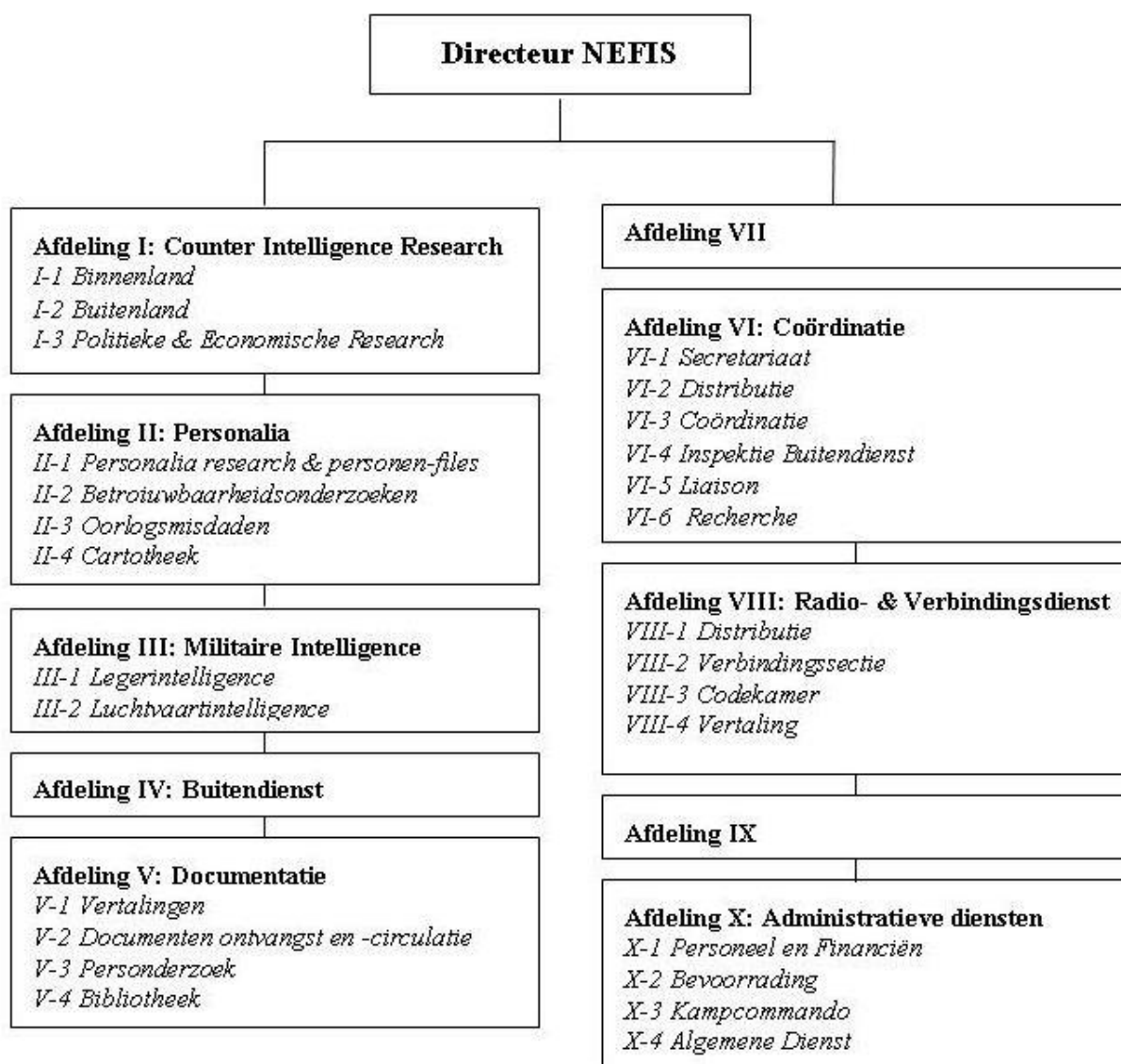
Kaart van Sumatra

Bron: Gert Oostindie e.a. ed., *Over de grens, Nederlands extreem geweld in de Indonesische onafhankelijkheidsoorlog, 1945-1949* (Amsterdam 2022) kaart 3.

Bijlage 3

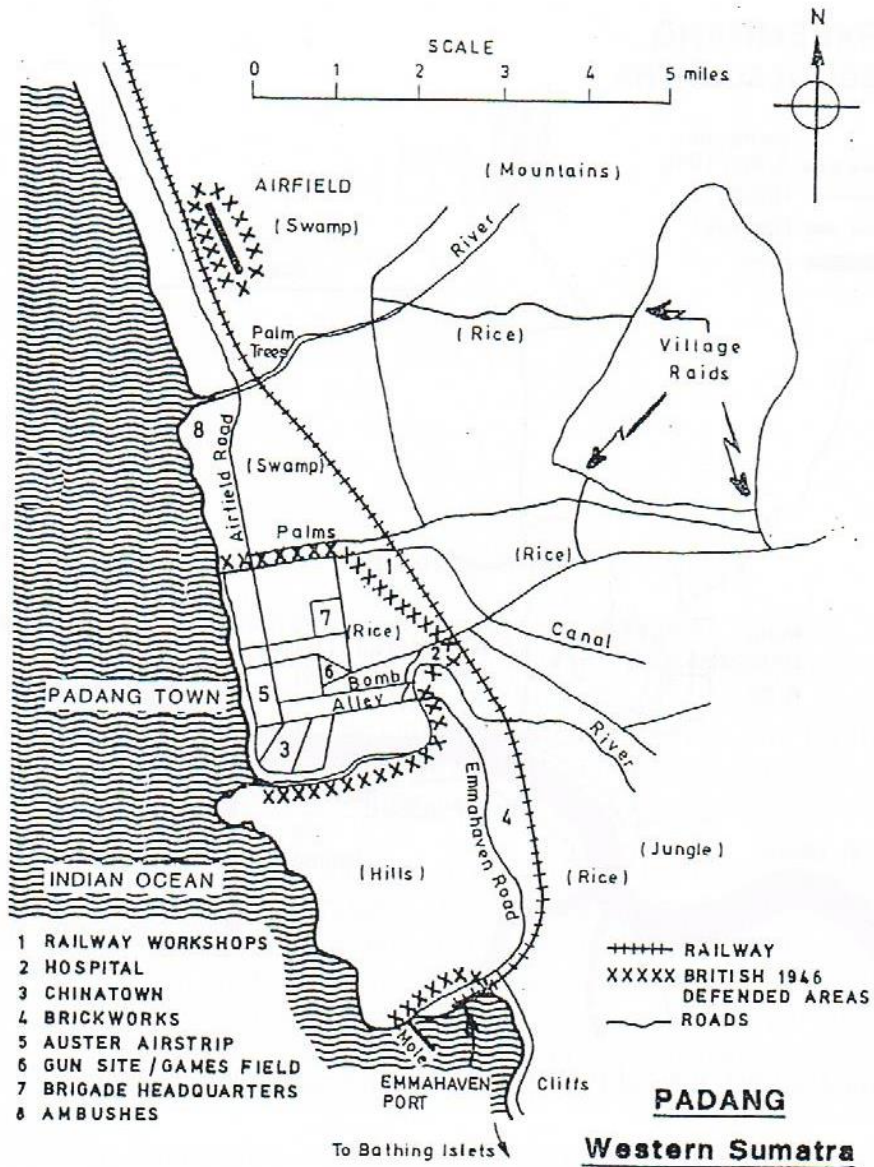
De Nefis-organisatiestructuur na de Tweede Wereldoorlog

Bron: 2.10.62 Inventaris van het archief van de Marine en Leger Inlichtingendienst, de Nederlands Forces Intelligence Service en de Centrale Militaire Inlichtingendienst in Nederlands-Indië (Den Haag versie 14 mei 2021).

Bijlage 4

De stad Padang

Bron: Richard McMillan, *The British occupation of Indonesia 1945 – 1946: Britain, the Netherlands, and the Indonesian Revolution* (London 2005) 203.

Bijlage 5

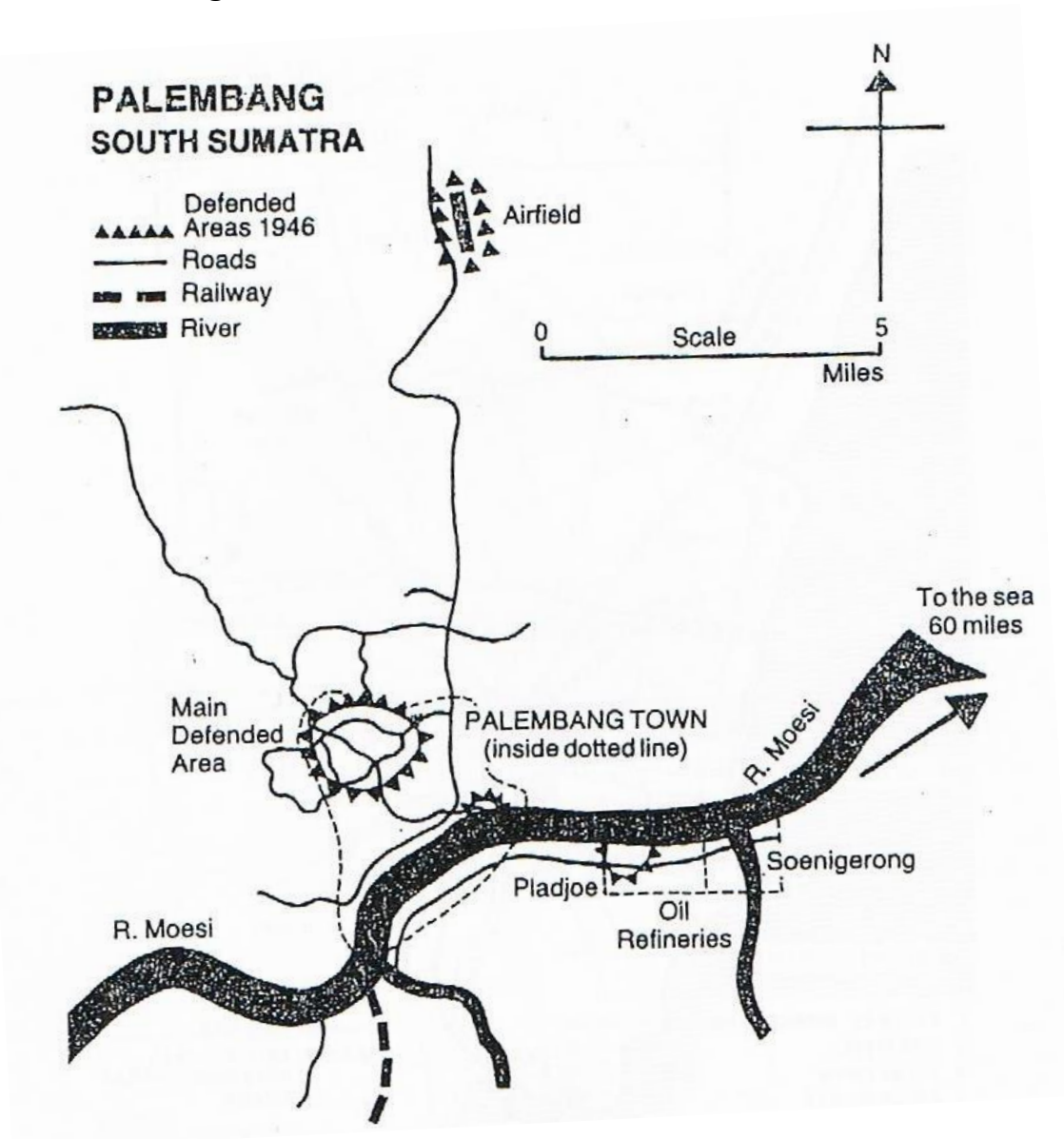
De gedecoreerden salueren: links luitenant L.G. Gelpke

Bron: Nationaal Archief, Den Haag, Fotocollectie Dienst Legercontacten Indonesië (DLC), - negatieven serie 2, nummer toegang 2.24.04.03, inventarisnummer 239-5-4, Uitreiking van militaire onderscheidingen door luitenant-generaal S.H. Spoor op het Burgermeester Bisschopplein te Batavia

Bijlage 6

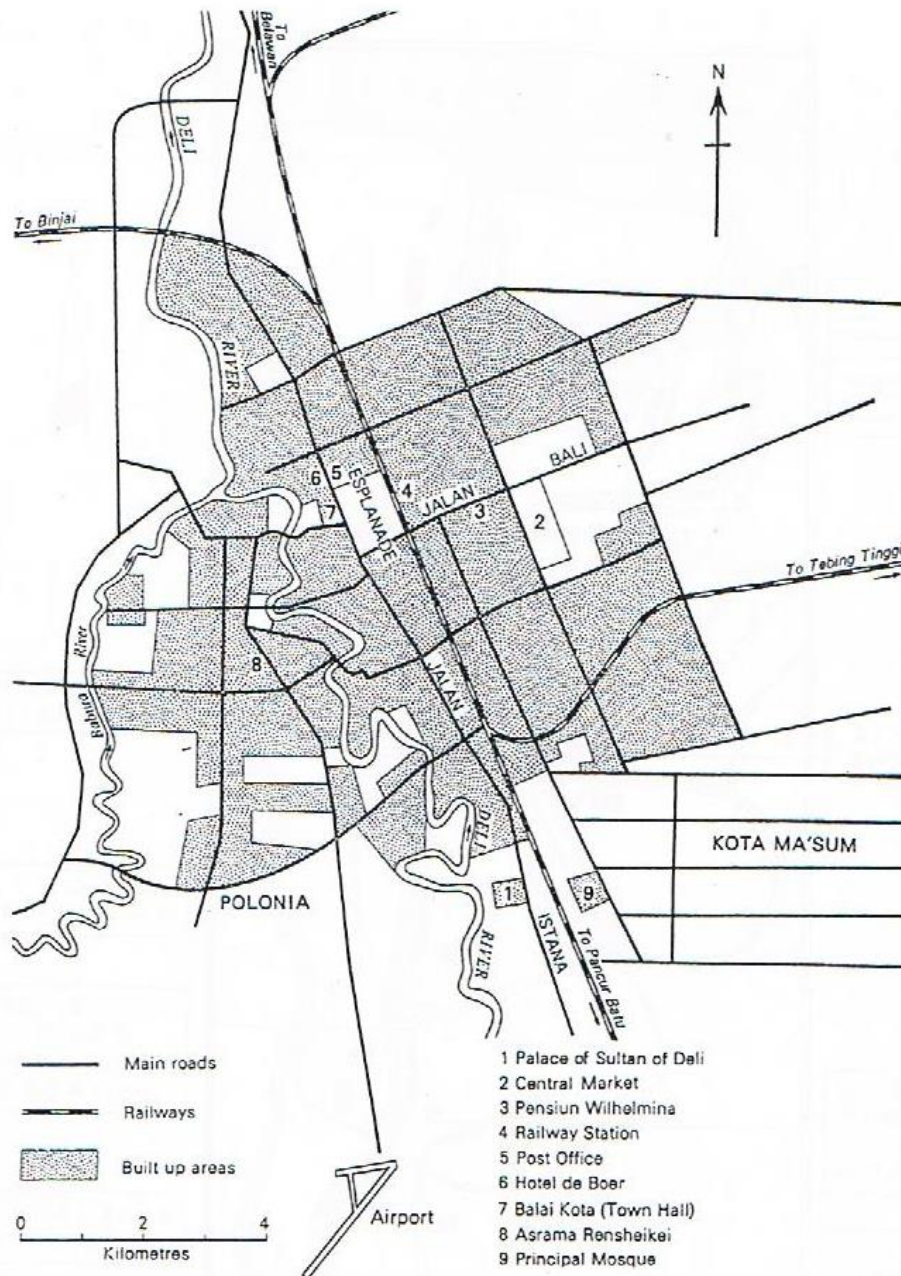
De stad Palembang

Bron: Richard McMillan, *The British occupation of Indonesia 1945 – 1946: Britain, the Netherlands, and the Indonesian Revolution* (London 2005) 204.

Bijlage 7

De stad Medan

Bron: Richard McMillan, *The British occupation of Indonesia 1945 – 1946: Britain, the Netherlands, and the Indonesian Revolution* (London 2005) 202.